

Νομικά Σημειώματα Εταιρικού Δικαίου & Επιχειρείν

Notes on Greek Corporate Law and Business Practice

Τόμος 1, Τεύχος 1, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2026

Τριμηνιαία ηλεκτρονική έκδοση

Εκδότης: Γεώργιος Στουραΐτης

Ταυτότητα έκδοσης

Τίτλος: Νομικά Σημειώματα Εταιρικού Δικαίου & Επιχειρείν

Παράλληλος τίτλος: Notes on Greek Corporate Law and Business Practice

Εκδότης και υπεύθυνος ύλης: Γεώργιος Στουραϊτης

Έδρα: Λ. Κηφισίας 10, 11526 Αθήνα

Επικοινωνία: gs@kstlaw.gr

Μορφή: ηλεκτρονική έκδοση (PDF), ελεύθερη πρόσβαση

Διαδικτυακή έκδοση: <https://kstlaw.gr/publications/simiomata/>

Περιοδικότητα: τριμηνιαία

Πρώτο τεύχος: Τόμος 1, Τεύχος 1, Οκτώβριος-Δεκέμβριος 2026

ISSN: 3057-675X (Online)

ORCID εκδότη: 0009-0008-9175-2158

Περιεχόμενα

Σημείωμα εκδότη	1
Εταιρικό δίκαιο	
Πραγματική έδρα και ελευθερία εγκατάστασης: η ευθύνη του εταίρου εταιρείας άλλου κράτους μέλους <i>Γεώργιος Στουραϊτης</i>	2
Αποκλεισμός εταίρου σε διμελή ομόρρυθμη και ετερόρρυθμη εταιρεία: σε ποιον ανάγεται ο σπουδαίος λόγος <i>Γεώργιος Στουραϊτης</i>	9
Εμπορικές συμβάσεις	
Η μετασυμβατική ρήτρα μη ανταγωνισμού: διαβαθμισμένος δικαστικός έλεγχος ανάλογα με τη διαπραγματευτική θέση των μερών <i>Γεώργιος Στουραϊτης</i>	14
Ρύθμιση αγορών και ψηφιακή οικονομία	
Η εξαίρεση των NFT από τον Κανονισμό MiCA: ο μη αντικαταστατός χαρακτήρας ως έλεγχος ουσίας <i>Γεώργιος Στουραϊτης</i>	19
Φορολογικό δίκαιο και διαδικασία	
Προσωρινή δικαστική προστασία όσο εκκρεμεί η ενδικοφανής προσφυγή: πρόωρη αίτηση αναστολής και ΣτΕ 2734/2022 <i>Γεώργιος Στουραϊτης</i>	25

Σημείωμα εκδότη

Στη συμβουλευτική ή μαχόμενη δικηγορία του επιχειρείν οι απαιτήσεις της καθημερινότητας αφήνουν συχνά την επιστημονική αναζήτηση σε δεύτερη μοίρα. Το περιοδικό αυτό είναι μια προσπάθεια του υπογράφοντος να την επαναφέρει στο επίκεντρο της επαγγελματικής δραστηριότητας του δικηγόρου. Αντικείμενό του είναι η επιστημονική επεξεργασία νομολογίας και νομοθεσίας του εμπορικού και εταιρικού δικαίου, με αφετηρία ζητήματα που ανακύπτουν στην πράξη.

Τα ζητήματα αυτά εντοπίζονται, κατά κανόνα, είτε εκεί όπου το κείμενο του νόμου δεν δίνει το κριτήριο, είτε όπου η νομολογία αποκλίνει. Κατά τη γνώμη του υπογράφοντος, στα σημεία αυτά η επιστημονική επεξεργασία της νομολογίας αποτελεί την αναγκαία βάση της ασφαλούς νομικής εκτίμησης. Τούτο διότι το κριτήριο που δεν δίνει ο νόμος μπορεί να εξαχθεί μόνον από τη συστηματική ανάγνωση των πηγών που τον εφαρμόζουν (κατά κύριο λόγο των δικαστικών αποφάσεων) και από τον έλεγχό τους απέναντι στο κείμενο των διατάξεων. Τα πέντε άρθρα του παρόντος πρώτου τεύχους εκκινούν από τέτοια σημεία και καταλήγουν στις πρακτικές συνέπειες της ανάλυσης.

Στην ενότητα του εταιρικού δικαίου, το πρώτο άρθρο αντιπαραβάλλει την ΑΠ 461/2025, η οποία αντιμετώπισε εταιρεία με καταστατική έδρα στη Γερμανία και διοίκηση στην Ελλάδα ως ομόρρυθμη εταιρεία εν τοις πράγμασι χωρίς αναφορά στο ενωσιακό δίκαιο, με τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης για την ελευθερία εγκατάστασης. Υποστηρίζεται ότι η αυτόματη εφαρμογή της κύρωσης σε εταιρεία κράτους μέλους ισοδυναμεί με γενικό τεκμήριο κατάχρησης, ενώ επιτρεπτός μένει ο έλεγχος κατάχρησης κατά περίπτωση.¹ Το δεύτερο άρθρο εξετάζει τον αποκλεισμό εταίρου σε διμελή ομόρρυθμη και ετερόρρυθμη εταιρεία, όπου ο σπουδαίος λόγος πρέπει να συντρέχει «στο πρόσωπο ενός εταίρου», ενώ η διάρρηξη της συνεργασίας αφορά συχνά και τους δύο. Υποστηρίζεται ότι η απόδοσή του στον έναν γίνεται με σύγκριση της συμπεριφοράς τους, στην οποία η υπαιτιότητα λειτουργεί ως στοιχείο απόδοσης, αν και δεν αποτελεί προϋπόθεση του αποκλεισμού.²

Στην ενότητα των εμπορικών συμβάσεων, το τρίτο άρθρο εξετάζει τη μετασυμβατική ρήτρα μη ανταγωνισμού, για την οποία το ελληνικό δίκαιο δεν περιέχει ειδική ρύθμιση, ενώ τα Τμήματα του Αρείου Πάγου αποκλίνουν ως προς το αν το αντάλλαγμα αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση του κύρους της εργασιακής ρήτρας.³ Ο δικαστικός έλεγχος αναλύεται σε τρία επίπεδα, η ένταση των οποίων αυξάνεται όσο ασθενέστερη είναι η διαπραγματευτική θέση του ενός μέρους.

Στην ενότητα της ρύθμισης των αγορών και της ψηφιακής οικονομίας, το τέταρτο άρθρο εξετάζει την εξαίρεση από τον Κανονισμό MiCA των κρυπτοστοιχείων «που είναι μοναδικά και μη εναλλάξιμα με άλλα κρυπτοστοιχεία», την οποία η αιτιολογική σκέψη 11 υποβάλλει σε έλεγχο ουσίας.⁴ Η ανάλυση καταλήγει ότι η έκδοση σε σειρά, τα κλασματικά μέρη και οι μάρκες με οιονεί χρηματοπιστωτικά χαρακτηριστικά εκφεύγουν, κατά κανόνα, της εξαίρεσης, ενώ η ευρύτερη έννοια του αντικαταστατού χαρακτήρα παραμένει ανοιχτή.

Στην ενότητα του φορολογικού δικαίου και της διαδικασίας, το πέμπτο άρθρο εξετάζει την αίτηση αναστολής που συνοδεύει πρόωγη προσφυγή, όσο εκκρεμεί η ενδικοφανής προσφυγή στη Διεύθυνση Επίλυσης Διαφορών, για την οποία ο Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας δεν περιέχει ρύθμιση και τα διοικητικά εφετεία έχουν διατυπώσει τρεις θέσεις. Μετά την ΣτΕ 2734/2022, η οποία έκρινε ότι η προσωρινή προστασία κατά του τίτλου δεν παρέχεται από τον δικαστή της ανακοπής, υποστηρίζεται ότι η αίτηση είναι παραδεκτή όταν, κατά τη συζήτησή της, έχει απορριφθεί ρητά ή σιωπηρά το αίτημα αναστολής που υποβλήθηκε στη Διεύθυνση.⁵

Εύχομαι το πόνημα αυτό να παρουσιάσει ενδιαφέρον για εσάς.

Γεώργιος Στουραϊτης

¹ ΑΠ 461/2025 (κρίση επί του δεύτερου λόγου αναίρεσης); *Centros* (C-212/97) EU:C:1999:126, σκ. 38; *Edil Work 2 και S.T.* (C-276/22) EU:C:2024:348, σκ. 42-43 και 48-49.

² αρ. 263 Ν 4072/2012 (ΦΕΚ Α' 86/11.4.2012); ΑΠ 1093/2023 (παραδοχές του Εφετείου όπως παρατίθενται στην απόφαση και κρίση επί του πρώτου και δεύτερου λόγου αναίρεσης); ΑΠ 1313/2024 (μειζων σκέψη).

³ ΑΠ 1782/2023 (μειζων σκέψη υπό 5.β); ΑΠ 1183/2025 (μειζων σκέψη και κρίση επί του μοναδικού λόγου αναίρεσης).

⁴ αρ. 2 παρ. 3 και αιτιολογική σκέψη 11 Κανονισμού (ΕΕ) 2023/1114 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 31ης Μαΐου 2023 για τις αγορές κρυπτοστοιχείων (MiCA) [2023] ΕΕ L 150/40.

⁵ αρ. 63 παρ. 5 ΚΑΔ; ΣτΕ 2734/2022 (επταμελής σύνθεση), σκ. 5.

Πραγματική έδρα και ελευθερία εγκατάστασης: η ευθύνη του εταίρου εταιρείας άλλου κράτους μέλους

Γεώργιος Στουραϊτης

Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω, ΜΔΕ Φορολογικού Δικαίου, Νομική Σχολή ΔΠΘ

ORCID: 0009-0008-9175-2158

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23350319>

Προγενέστερη εκδοχή του παρόντος άρθρου δημοσιεύθηκε στον ιστότοπο kstlaw.gr.

Περίληψη

Κατά την πάγια νομολογία του Αρείου Πάγου, αλλοδαπή εταιρεία με πραγματική έδρα στην Ελλάδα που δεν τήρησε τις ελληνικές διατυπώσεις σύστασης και δημοσιότητας αντιμετωπίζεται ως ομόρρυθμη εταιρεία εν τοις πράγμασι, με απεριόριστη και εις ολόκληρον ευθύνη των εταίρων της. Το παρόν άρθρο εξετάζει αν η κύρωση αυτή εφαρμόζεται σε εταιρεία νομίμως συσταθείσα σε άλλο κράτος μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η ανάλυση αντιπαραβάλλει την ΑΠ 461/2025, για εταιρεία με καταστατική έδρα στη Γερμανία και διοίκηση στα Ιωάννινα, με τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) για την ελευθερία εγκατάστασης και την αυτεπάγγελτη εφαρμογή του ενωσιακού δικαίου. Υποστηρίζεται ότι η ελευθερία εγκατάστασης προστατεύει την εταιρεία κράτους μέλους ανεξάρτητα από το αν ασκεί δραστηριότητα στο κράτος σύστασης. Η αυτόματη αντιμετώπιση ως ομόρρυθμης εταιρείας ισοδυναμεί με γενικό τεκμήριο κατάχρησης, το οποίο το Δικαστήριο κρίνει δυσανάλογο. Επιτρεπτός μένει ο έλεγχος κατάχρησης κατά περίπτωση. Στην ΑΠ 461/2025, τα περιστατικά που ενεργοποιούσαν την ελευθερία εγκατάστασης περιέχονταν στο ιστορικό της αγωγής, ώστε η αρχή *iura novit curia* αρκούσε για την εφαρμογή της. Για τον εταίρο και για τον δανειστή, η ευθύνη κρίνεται με βάση την απόδειξη κατάχρησης στη συγκεκριμένη υπόθεση.

Λέξεις-κλειδιά: ελευθερία εγκατάστασης, πραγματική έδρα, ομόρρυθμη εταιρεία εν τοις πράγμασι, ευθύνη εταίρου, αυτεπάγγελτη εφαρμογή ενωσιακού δικαίου, *freedom of establishment*

Freedom of Establishment and Greek Company Law: The Liability of Members of Companies Incorporated in Other Member States and Managed from Greece

Abstract

Under the settled case law of the Greek Supreme Court (Areios Pagos), a foreign company whose central administration is located in Greece and which has not complied with Greek formation and disclosure formalities is treated as a general partnership, and its members become jointly and severally liable without limit for its debts. This article examines whether that sanction may be applied to a company validly incorporated in another Member State of the European Union. The analysis sets judgment 461/2025 of the Areios Pagos, which concerned a single-member limited liability company with its registered office in Germany and its management in Ioannina, against the case law of the Court of Justice of the European Union on freedom of establishment and on the application of EU law by national courts of their own motion. It is argued that freedom of establishment protects a company of another Member State irrespective of whether it carries on any activity in its State of incorporation. An automatic reclassification as a general partnership amounts to a general presumption of abuse, which the Court of Justice regards as disproportionate, while a case-by-case assessment of abuse remains permissible. The facts that triggered freedom of establishment were already set out in the claimant's own pleading, so that the principle *iura novit curia* sufficed for its application. For members and creditors alike, liability turns on proof of abuse in the individual case.

Keywords: freedom of establishment, Articles 49 and 54 TFEU, recognition of foreign companies, central administration, members' liability, general partnership, Greek Supreme Court (Areios Pagos)

Εισαγωγή

Η ΑΠ 461/2025 εκδόθηκε επί αγωγής εργαζομένου. Κατά το ιστορικό της αγωγής, μία από τις εργοδότης ήταν μονοπρόσωπη εταιρεία περιορισμένης ευθύνης που συστάθηκε με συμβολαιογραφικό έγγραφο, με καταστατική έδρα τη Νυρεμβέργη και πραγματική διοίκηση στα Ιωάννινα, χωρίς να τηρηθούν οι ελληνικές διατυπώσεις δημοσιότητας.¹ Ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι, με βάση το συγκεκριμένο ιστορικό, ο μοναδικός εταίρος της ευθύνεται απερίοριστα ως εταίρος ομόρρυθμης εταιρείας εν τοις πράγμασι. Η απόφαση δεν αναφέρεται στο ενωσιακό δίκαιο.

Εν πρώτοις, εταιρεία με τα χαρακτηριστικά αυτά εμπίπτει, κατ' αρχήν, στα άρθρα 49 και 54 ΣΛΕΕ, που παρέχουν ελευθερία εγκατάστασης στις εταιρείες που συστάθηκαν σύμφωνα με τη νομοθεσία κράτους μέλους και έχουν εντός της Ένωσης την καταστατική έδρα, την κεντρική διοίκηση ή την κύρια εγκατάστασή τους.² Το ερώτημα είναι αν ο Έλληνας δικαστής μπορεί να εφαρμόσει την κύρωση της ομόρρυθμης εταιρείας εν τοις πράγμασι, σε εταιρεία νομίμως συσταθείσα σε άλλο κράτος μέλος και αν οφείλει να λάβει υπόψη την ελευθερία εγκατάστασης αυτεπαγγέλτως.

Υποστηρίζεται ότι η ελευθερία εγκατάστασης αποκλείει την αυτόματη εφαρμογή της κύρωσης σε εταιρεία κράτους μέλους, ανεξάρτητα από τον τόπο όπου ασκεί τη δραστηριότητά της. Στον εθνικό δικαστή απομένει μόνο ο έλεγχος κατάχρησης κατά περίπτωση. Όταν τα περιστατικά της νόμιμης σύστασης σε άλλο κράτος μέλος περιέχονται ήδη στη δικογραφία, ο δικαστής οφείλει να εφαρμόσει τα άρθρα 49 και 54 ΣΛΕΕ αυτεπαγγέλτως.

I. Η θεωρία της πραγματικής έδρας και η ομόρρυθμη εταιρεία «εν τοις πράγμασι»

A. Το άρθρο 10 ΑΚ και η κύρωση

Κατά το άρθρο 10 ΑΚ η ικανότητα του νομικού προσώπου ρυθμίζεται από το δίκαιο της έδρας του. Ο Άρειος Πάγος ερμηνεύει την έδρα ως πραγματική, δηλαδή ως τον τόπο όπου είναι εγκατεστημένα τα όργανα διοίκησης και λαμβάνονται οι βασικές αποφάσεις για τη λειτουργία του νομικού προσώπου.³ Επομένως, εταιρεία της οποίας τα όργανα λειτουργούν στην Ελλάδα, διέπεται από το ελληνικό δίκαιο ως προς τη σύσταση και την ικανότητα δικαίου, ακόμη και αν το καταστατικό της ορίζει έδρα στην αλλοδαπή. Όταν η εταιρεία αυτή δεν τήρησε τις ελληνικές διατυπώσεις σύστασης και δημοσιότητας, η νομολογία την κρίνει άκυρη και την αντιμετωπίζει ως ομόρρυθμη εταιρεία εν τοις πράγμασι. Οι εταίροι της ευθύνονται απερίοριστα και εις ολόκληρον κατά τα άρθρα 249 παρ. 1, 251 παρ. 3 και 258 παρ. 3 Ν 4072/2012.⁴

Η ΑΠ 461/2025 εφάρμοσε τον κανόνα κατά τον έλεγχο της νομικής βασιμότητας της αγωγής. Το Εφετείο, εφαρμόζοντας το άρθρο 9 Ν 3190/1955, είχε απορρίψει την αγωγή κατά του μοναδικού εταίρου ως μη νόμιμη, επειδή κατά την αγωγή ήταν παρένθετο πρόσωπο χωρίς ανάμειξη στη διαχείριση. Ο Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι ο εταίρος ευθύνεται «με μόνη την ιδιότητά του ως μοναδικού εταίρου αυτής ακόμα και αν δεν είχε τη διαχείριση αυτής», αναίρεσε την απόφαση ως προς αυτόν και ανέπεμψε την υπόθεση στο ίδιο Εφετείο.⁵

B. Οι εξαιρέσεις από τον κανόνα

Η πρώτη ρητή νομοθετική εξαίρεση αφορά τις ναυτιλιακές εταιρείες. Κατά το άρθρο 1 παρ. 1 Ν 791/1978, όπως ισχύει από 1.1.2020, οι ναυτιλιακές εταιρείες που συστάθηκαν κατά αλλοδαπό δίκαιο και πληρούν τις προϋποθέσεις του νόμου διέπονται ως προς τη σύσταση και την ικανότητα δικαίου

¹ ΑΠ 461/2025 (ιστορικό της αγωγής, όπως παρατίθεται στην κρίση επί του δεύτερου λόγου αναίρεσης).

² αρ. 49 και 54 ΣΛΕΕ.

³ αρ. 10 ΑΚ; ΑΠ 664/2024 (μείζων σκέψη επί του αρ. 10 ΑΚ).

⁴ αρ. 249 παρ. 1, 251 παρ. 3 και 258 παρ. 3 Ν 4072/2012 (ΦΕΚ Α' 86/11.4.2012); ΑΠ 664/2024 (n 3) (μείζων σκέψη επί του αρ. 10 ΑΚ); ΑΠ 461/2025 (n 1) (κρίση επί του δεύτερου λόγου αναίρεσης).

⁵ ΑΠ 461/2025 (n 1) (κρίση επί του δεύτερου λόγου αναίρεσης και διατακτικό); αρ. 9 Ν 3190/1955 (ΦΕΚ Α' 91/1955), όπως ίσχυε κατά τον κρίσιμο χρόνο; αρ. 580 παρ. 3 ΚΠολΔ.

από το δίκαιο της καταστατικής τους έδρας, «ανεξάρτητα από τον τόπο από τον οποίο διευθύνονται».⁶ Επομένως, η εξαίρεση καλύπτει ακριβώς την εταιρεία που διοικείται από την Ελλάδα. Στην ΑΠ 664/2024 πλοιοκτήτρια εταιρεία των Νήσων Μάρσαλ, της οποίας το πλοίο υπό ξένη σημαία διαχειριζόταν άλλη εταιρεία εγκατεστημένη στην Ελλάδα κατά τον ΑΝ 89/1967, υπήχθη από το Εφετείο στο δίκαιο της καταστατικής της έδρας. Ο Άρειος Πάγος απέρριψε τον λόγο αναίρεσης που υποστήριζε την αντιμετώπισή της ως ομόρρυθμης εταιρείας εν τοις πράγμασι.⁷

Η δεύτερη εξαίρεση πηγάζει από το ενωσιακό δίκαιο και απαντάται στη νομολογία των πρωτοδικείων. Κατά το Μονομελές Πρωτοδικείο Πειραιώς, η κύρωση της ομόρρυθμης εταιρείας εν τοις πράγμασι δεν ισχύει για εταιρείες που συστάθηκαν σύμφωνα με τη νομοθεσία κράτους μέλους και έχουν εκεί την καταστατική τους έδρα, με παραπομπή στις αποφάσεις Centros και Überseering. Το Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών δέχθηκε ότι οι κυπριακές εταιρείες που ιδρύθηκαν νόμιμα απολαμβάνουν κατ' αρχήν αναγνώριση της νομικής τους προσωπικότητας και της ικανότητας δικαίου και διαδίκου, ανεξάρτητα από τις επιταγές του δικαίου της πραγματικής τους έδρας.⁸ Οι ΑΠ 664/2024 και 461/2025 διατυπώνουν τον κανόνα του άρθρου 10 ΑΚ μόνο με την εξαίρεση του Ν 791/1978.

II. Η ελευθερία εγκατάστασης ως όριο της κύρωσης

A. Αναγνώριση ανεξάρτητα από τη δραστηριότητα στο κράτος σύστασης

Στην υπόθεση Centros το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ) έκρινε ότι η ελευθερία εγκατάστασης καλύπτει και την εταιρεία που συστάθηκε σε ένα κράτος μέλος μόνο για να εγκατασταθεί σε άλλο, όπου ασκεί το κύριο μέρος ή το σύνολο της δραστηριότητάς της. Έκρινε επίσης ότι η επιλογή του λιγότερο αυστηρού εταιρικού δικαίου δεν συνιστά αυτή καθαυτή κατάχρηση.⁹ Επιπροσθέτως, στην υπόθεση Überseering έκρινε ότι το κράτος υποδοχής οφείλει να αναγνωρίζει την ικανότητα δικαίου και την ικανότητα διαδίκου που έχει η εταιρεία κατά το δίκαιο του κράτους σύστασης, ακόμη και όταν κατά το δικό του δίκαιο θεωρείται ότι μετέφερε σε αυτό την πραγματική της έδρα.¹⁰

Στην Inspire Art το ΔΕΕ έκρινε ότι το κράτος υποδοχής δεν μπορεί να εξαρτήσει την εγκατάσταση τέτοιας εταιρείας από τους εθνικούς κανόνες για το ελάχιστο κεφάλαιο και για την ευθύνη των μελών του διευθυντικού οργάνου. Οι λόγοι για τους οποίους η εταιρεία συστάθηκε στο πρώτο κράτος μέλος και η άσκηση της δραστηριότητάς της αποκλειστικά ή σχεδόν αποκλειστικά στο κράτος εγκατάστασης δεν αναιρούν το δικαίωμά της, εκτός αν σε συγκεκριμένη περίπτωση αποδειχθεί κατάχρηση.¹¹ Η Polbud επιβεβαίωσε τις θέσεις αυτές και δέχθηκε ότι η ελευθερία εγκατάστασης καλύπτει και τη διασυννοριακή μετατροπή χωρίς μεταφορά της πραγματικής έδρας.¹² Η Edil Work 2 τις εφάρμοσε σε εταιρεία λουξεμβουργιανού δικαίου με μοναδικό περιουσιακό στοιχείο ένα κάστρο στην Ιταλία και έκρινε ότι οι πράξεις διαχείρισής της εμπίπτουν στην ελευθερία εγκατάστασης.¹³

Ωστόσο, το ΔΕΕ δεν έχει κηρύξει τη θεωρία της πραγματικής έδρας ασύμβατη με το ενωσιακό δίκαιο. Ελλείψει εναρμόνισης, κάθε κράτος μέλος ορίζει το συνδυαζόμενο στοιχείο του εφαρμοστέου δικαίου, ενώ το άρθρο 54 ΣΛΕΕ αποδίδει την ίδια βαρύτητα στην καταστατική έδρα, στην κεντρική διοίκηση και στην κύρια εγκατάσταση.¹⁴ Ο Meeusen σημειώνει ότι καμία από τις δύο θεωρίες δεν είναι καθ' αυτή ασύμβατη με το ενωσιακό δίκαιο και ότι οι εταιρείες που συστάθηκαν σε άλλο κράτος μέλος πρέπει να αναγνωρίζονται ανεξάρτητα από τη σύνδεσή τους με το κράτος υποδοχής.¹⁵ Επομένως, σε εταιρεία

⁶ αρ. 1 παρ. 1 Ν 791/1978 (ΦΕΚ Α' 109/6.7.1978), όπως αντικαταστάθηκε με το αρ. 61 παρ. 3 Ν 4646/2019 (ΦΕΚ Α' 201/12.12.2019).

⁷ ΑΠ 664/2024 (ν 3) (κρίση επί του δεύτερου λόγου αναίρεσης και διατακτικό).

⁸ ΠΠρΑθ 1738/2012; ΜΠρΠειρ 3410/2018; ΜΠρΠειρ 4109/2019.

⁹ Centros (C-212/97) EU:C:1999:126, σκ. 17 και 27.

¹⁰ Überseering (C-208/00) EU:C:2002:632 (διατακτικό).

¹¹ Inspire Art (C-167/01) EU:C:2003:512 (διατακτικό, σημείο 2).

¹² Polbud (C-106/16) EU:C:2017:804, σκ. 38, 40 και 44.

¹³ Edil Work 2 και S.T. (C-276/22) EU:C:2024:348, σκ. 13 και 27-28.

¹⁴ Edil Work 2 (ν 13), σκ. 26; Polbud (ν 12), σκ. 34.

¹⁵ βλ. Meeusen J, 'Edil Work 2: the ECJ confirms its settled case law on the impact of the freedom of establishment in the EU on the Member States' corporate conflict of laws' (GEDIP, 2024) <https://gedip-egpil.eu/en/2024/edil-work-2-the-ecj-confi>

άλλου κράτους μέλους, η θεωρία της πραγματικής έδρας εφαρμόζεται μόνο στο μέτρο που δικαιολογείται ο περιορισμός που επιφέρει.

B. Αναλογικότητα και έλεγχος κατάχρησης κατά περίπτωση

Η αντιμετώπιση εταιρείας άλλου κράτους μέλους ως ομόρρυθμης εταιρείας εν τοις πράγμασι συνιστά περιορισμό της ελευθερίας εγκατάστασης. Τούτο διότι αφαιρεί από την εταιρεία τον τύπο με τον οποίο συστάθηκε και επιβάλλει στους εταίρους κεφαλαιουχικής εταιρείας απεριόριστη ευθύνη. Κατά την Edil Work 2, περιορισμός της ελευθερίας εγκατάστασης επιτρέπεται μόνο για επιτακτικούς λόγους γενικού συμφέροντος, εφόσον το μέτρο είναι κατάλληλο και δεν υπερβαίνει το αναγκαίο.¹⁶

Η προστασία των πιστωτών, των μειοψηφούντων εταίρων και των εργαζομένων αναγνωρίζεται ως επιτακτικός λόγος γενικού συμφέροντος.¹⁷ Στην ΑΠ 461/2025 ο δανειστής ήταν εργαζόμενος, οπότε ο σκοπός της κύρωσης εμπίπτει, κατ' αρχήν, σε τέτοιο λόγο. Κατά την Edil Work 2 η γενική υπαγωγή στο δίκαιο του κράτους δραστηριότητας απέτυχε στον έλεγχο αναλογικότητας, επειδή δεν επέτρεπε να εξακριβωθεί αν στη συγκεκριμένη περίπτωση υπάρχει πράγματι κίνδυνος για τα προστατευόμενα συμφέροντα. Το ΔΕΕ πρόσθεσε ότι η άσκηση του κύριου μέρους της δραστηριότητας σε άλλο κράτος μέλος δεν μπορεί να θεμελιώσει γενικό τεκμήριο απάτης και ότι ρύθμιση που επιβάλλει συστηματικά το δίκαιο του κράτους δραστηριότητας ισοδυναμεί με τέτοιο τεκμήριο και είναι δυσανάλογο.¹⁸

Η ελληνική κύρωση παρουσιάζει τα ίδια χαρακτηριστικά σε εντονότερο βαθμό. Ενεργοποιείται από δύο στοιχεία, τη διοίκηση από την Ελλάδα και τη μη τήρηση των ελληνικών διατυπώσεων, χωρίς να ερευνά τους κινδύνους για τους πιστωτές και χωρίς συνεκτίμηση του δικαίου σύστασης. Καταλαμβάνει και τον εταίρο που, όπως στην ΑΠ 461/2025, δεν ασκούσε διαχείριση. Κατά τη γνώμη του υπογράφοντος, η αυτόματη εφαρμογή της σε εταιρεία άλλου κράτους μέλους ισοδυναμεί με το γενικό τεκμήριο κατάχρησης που η Polbud και η Edil Work 2 κρίνουν δυσανάλογο.

Επιτρεπτός μένει ο έλεγχος κατάχρησης στη συγκεκριμένη υπόθεση. Κατά την Centros, το κράτος υποδοχής μπορεί να λάβει μέτρα πρόληψης ή πάταξης της απάτης και έναντι των εταίρων που αποδεδειγμένα επιδιώκουν με τη σύσταση να αποφύγουν τις υποχρεώσεις τους προς πιστωτές εγκατεστημένους στο έδαφός του.¹⁹ Στην ΑΠ 461/2025 η αγωγή ιστορούσε ότι πραγματικός διαχειριστής όλων των εταιρειών ήταν άλλο πρόσωπο, που χρησιμοποιούσε καταχρηστικά τη νομική τους προσωπικότητα για να αποφύγει την προσωπική του ευθύνη.²⁰ Τέτοια, ακριβώς, περιστατικά ανήκουν στον έλεγχο κατάχρησης κατά περίπτωση που επιτρέπει το ενωσιακό δίκαιο.

III. Αυτεπάγγελτη εφαρμογή και ΑΠ 461/2025

A. Το ενωσιακό και το αλλοδαπό δίκαιο

Κατά το άρθρο 28 παρ. 1 Σ οι κυρωμένες διεθνείς συμβάσεις υπερισχύουν κάθε αντίθετης διάταξης νόμου. Κατά την απόφαση Simmenthal ο εθνικός δικαστής εφαρμόζει το ενωσιακό δίκαιο και αφήνει ανεφάρμοστη κάθε αντίθετη εθνική διάταξη με δική του πρωτοβουλία.²¹ Η ίδια η ΑΠ 461/2025 διατυπώνει την αρχή *iura novit curia*: η υπαγωγή των ιστορούμενων περιστατικών σε συγκεκριμένη διάταξη δεν δεσμεύει το δικαστήριο, «το οποίο αυτεπαγγέλτως εφαρμόζει το νόμο». Κατά το άρθρο 337 ΚΠολΔ ο δικαστής λαμβάνει επίσης υπόψη αυτεπαγγέλτως και χωρίς απόδειξη το αλλοδαπό δίκαιο, επομένως και το δίκαιο του κράτους σύστασης.²²

rms-its-settled-case-law-on-the-impact-of-the-freedom-of-establishment-in-the-eu-on-the-member-states-corporate-conflict-of-laws-j-meeusen/ προσπελάστηκε 29 Σεπτεμβρίου 2026.

¹⁶ Edil Work 2 (n 13), σκ. 30-32 και 36.

¹⁷ Edil Work 2 (n 13), σκ. 39-40; Polbud (n 12), σκ. 54.

¹⁸ Edil Work 2 (n 13), σκ. 42-43 και 48-49; βλ. επίσης Polbud (n 12), σκ. 63-64 (κρίνοντας δυσανάλογη γενική υποχρέωση εκκαθάρισης ως γενικό τεκμήριο κατάχρησης).

¹⁹ Centros (n 9), σκ. 38.

²⁰ ΑΠ 461/2025 (n 1) (ιστορικό της αγωγής).

²¹ αρ. 28 παρ. 1 Σ; Simmenthal (106/77) EU:C:1978:49.

²² ΑΠ 461/2025 (n 1) (μείζων σκέψη επί του αρ. 216 ΚΠολΔ και κρίση επί του δεύτερου λόγου αναίρεσης); αρ. 337 ΚΠολΔ.

Β. Το όριο των πραγματικών περιστατικών

Η αυτεπάγγελτη εφαρμογή του δικαίου περιορίζεται στα πραγματικά περιστατικά που έθεσαν οι διάδικοι. Κατά την *van Schijndel* το ενωσιακό δίκαιο δεν υποχρεώνει τον εθνικό δικαστή να εξετάσει αυτεπαγγέλτως ισχυρισμό από το ενωσιακό δίκαιο, όταν η εξέταση θα τον ανάγκαζε να εγκαταλείψει την ουδετερότητά του, να εξέλθει από τα όρια της διαφοράς και να στηριχθεί σε περιστατικά διαφορετικά από εκείνα στα οποία στήριζε το αίτημά του ο διάδικος που έχει συμφέρον από την εφαρμογή του. Στην ελληνική πολιτική δίκη το ίδιο όριο εκφράζει η αρχή διαθέσεως του άρθρου 106 ΚΠολΔ.²³

Το όριο, όμως, ξεπερνάται όταν εθνικός δικονομικός κανόνας καθιστά αδύνατη κάθε εξέταση. Στην *Peterbroeck*, που αφορούσε ισχυρισμό από την ελευθερία εγκατάστασης προβληθέντα για πρώτη φορά ενώπιον εφετείου, το ΔΕΕ απέκλεισε την εφαρμογή προθεσμίας που εμπόδιζε την εξέτασή του, επειδή το εφετείο ήταν το πρώτο δικαστήριο που μπορούσε να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα, κανένα μεταγενέστερο δικαστήριο δεν μπορούσε να εξετάσει το ζήτημα και ο φραγμός δεν δικαιολογούνταν από την ασφάλεια δικαίου ή από την ομαλή διεξαγωγή της δίκης.²⁴ Εξάλλου, κατά τη *van der Weerd*, κάθε δικονομικός κανόνας κρίνεται με βάση τη θέση του στη διαδικασία ως σύνολο. Όταν οι διάδικοι είχαν πράγματι τη δυνατότητα να προβάλουν τον ισχυρισμό, η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν επιβάλλει αυτεπάγγελτη εξέταση, ανεξάρτητα από τη σημασία της διάταξης.²⁵

Γ. Η ΑΠ 461/2025 και η αναπομπή

Στην ΑΠ 461/2025 τα περιστατικά που ενεργοποιούν την ελευθερία εγκατάστασης, δηλαδή η σύσταση της εταιρείας με συμβολαιογραφικό έγγραφο και η καταστατική της έδρα στη Νυρεμβέργη, περιέχονταν στο ιστορικό της ίδιας της αγωγής, το οποίο ο Άρειος Πάγος παραθέτει και υπάγει. Η *van Schijndel* αναφέρεται στα περιστατικά του διαδίκου που έχει συμφέρον από τον ενωσιακό κανόνα, δηλαδή εν προκειμένω, του εναγόμενου εταίρου. Στον έλεγχο της νομικής βασιμότητας ο δικαστής κρίνει, όμως, αποκλειστικά με βάση το ιστορικό της αγωγής, οπότε η εφαρμογή των άρθρων 49 και 54 ΣΛΕΕ έμενε εντός των ορίων της διαφοράς και στηριζόταν σε περιστατικά που βρίσκονταν ήδη στη δικογραφία. Ο Άρειος Πάγος υπήγαγε το ίδιο ιστορικό στα άρθρα 10 ΑΚ και 249, 251 και 258 Ν 4072/2012, επικαλούμενος την αρχή *iura novit curia*. Κατά τη γνώμη του υπογράφοντος, η ίδια αρχή κάλυπτε και τα άρθρα 49 και 54 ΣΛΕΕ.

Η υπόθεση αναπέμφθηκε στο Εφετείο, το οποίο κατά το άρθρο 580 παρ. 4 ΚΠολΔ δεσμεύεται από τα νομικά ζητήματα που έλυσε ο Άρειος Πάγος. Κατά την *Elchinov* το ενωσιακό δίκαιο αντιτίθεται στη δέσμευση αυτή, όταν το δικαστήριο της παραπομπής κρίνει, με βάση την ερμηνεία που έδωσε το ΔΕΕ σε δικό του προδικαστικό ερώτημα, ότι οι νομικές εκτιμήσεις του ανώτερου δικαστηρίου δεν συμφωνούν με το ενωσιακό δίκαιο.²⁶

IV. Τυπολογία και πρακτικές προεκτάσεις

Η εταιρεία που συστάθηκε νόμιμα σε κράτος μέλος και έχει εκεί την καταστατική της έδρα αναγνωρίζεται στην Ελλάδα με τον τύπο και την ικανότητα που της δίνει το δίκαιο σύστασης, ακόμη και όταν υπάρχει στο κράτος αυτό μόνο τυπικά. Η έλλειψη δραστηριότητας εκεί μπορεί να συνεκτιμηθεί στον έλεγχο κατάχρησης κατά περίπτωση, δεν αρκεί όμως από μόνη της για τη θεμελίωση κατάχρησης.²⁷

Η εταιρεία τρίτης χώρας κρίνεται κατά κανόνα κατά το άρθρο 10 ΑΚ, με την εξαίρεση του Ν 791/1978 για τις ναυτιλιακές εταιρείες, ενώ ο τόπος της πραγματικής έδρας είναι ζήτημα πραγματικό. Στην ΑΠ 1872/2024 ο Άρειος Πάγος έκρινε αναιρετικά ανέλεγκτη την παραδοχή του Εφετείου ότι ανώνυμη εταιρεία του Παναμά, που διοικούνταν από τριμελές διοικητικό συμβούλιο, δεν είχε πραγματική έδρα

²³ *van Schijndel και van Veen* (C-430/93 και C-431/93) EU:C:1995:441, σκ. 20-22; αρ. 106 ΚΠολΔ.

²⁴ *Peterbroeck* (C-312/93) EU:C:1995:437, σκ. 5 και 14-20.

²⁵ *van der Weerd* κ.λπ. (C-222/05 έως C-225/05) EU:C:2007:318, σκ. 33 και 41.

²⁶ αρ. 580 παρ. 4 ΚΠολΔ; *Elchinov* (C-173/09) EU:C:2010:581, σκ. 27 και 30-32.

²⁷ *Inspire Art* (n 11) (διατακτικό, σημείο 2); *Edil Work 2* (n 13), σκ. 47-48.

στην Ελλάδα.²⁸

Στην ίδια κατηγορία εντάσσονται οι εταιρείες του Ηνωμένου Βασιλείου από τη λήξη, στις 31 Δεκεμβρίου 2020, της μεταβατικής περιόδου της Συμφωνίας Αποχώρησης, κατά την οποία το ενωσιακό δίκαιο εξακολουθούσε να εφαρμόζεται για το Ηνωμένο Βασίλειο.²⁹

Για τον δανειστή εταιρείας άλλου κράτους μέλους, η απεριόριστη ευθύνη του εταίρου προϋποθέτει παράθεση και απόδειξη συγκεκριμένης κατάχρησης. Για τον εταίρο, κρίσιμα στοιχεία είναι η νόμιμη σύσταση και η καταστατική έδρα σε κράτος μέλος, τα οποία ο δικαστής λαμβάνει υπόψη αυτεπαγγέλτως όταν προκύπτουν από τη δικογραφία.

Συμπέρασμα

Η κύρωση της ομόρρυθμης εταιρείας εν τοις πράγμασι διατηρεί την εφαρμογή της για τις εταιρείες τρίτων χωρών. Για την εταιρεία άλλου κράτους μέλους, η νομολογία του ΔΕΕ από την Centros έως την Edil Work 2 επιβάλλει αναγνώριση ανεξάρτητα από τον τόπο της δραστηριότητας και ανέχεται μόνο μέτρα που στηρίζονται σε συγκεκριμένο κίνδυνο ή σε αποδεδειγμένη κατάχρηση.

Η ΑΠ 461/2025 εφάρμοσε την κύρωση σε εταιρεία με καταστατική έδρα στη Γερμανία, ενώ τα περιστατικά της σύστασης περιέχονταν στο ιστορικό της αγωγής. Το δικάζον Εφετείο μπορεί, κατά την Elchinon, να υποβάλει προδικαστικό ερώτημα παρά το άρθρο 580 παρ. 4 ΚΠολΔ.

Ανοιχτά μένουν τα κριτήρια με τα οποία ο δικαστής θα διακρίνει τη νόμιμη επιλογή εταιρικού δικαίου από την αποφυγή υποχρεώσεων προς τους πιστωτές. Οι αποφάσεις του Αρείου Πάγου που εξετάστηκαν δεν αναφέρονται στα άρθρα 49 και 54 ΣΛΕΕ.

Η ΑΠ 461/2025 εντάσσεται, με τον τρόπο αυτό, στο ευρύτερο ζήτημα της προσαρμογής των εθνικών κανόνων σύγκρουσης στην υποχρέωση αμοιβαίας αναγνώρισης των εταιρειών εντός της Ένωσης.

Πίνακες αναφορών

Νομοθεσία

αρ. 28 παρ. 1 Σ.

Αστικός Κώδικας, αρ. 10.

N 3190/1955 (ΦΕΚ Α' 91/1955).

AN 89/1967 (ΦΕΚ Α' 132/1.8.1967).

N 791/1978 (ΦΕΚ Α' 109/6.7.1978).

Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, αρ. 106, 337 και 580.

N 4072/2012 (ΦΕΚ Α' 86/11.4.2012).

N 4646/2019 (ΦΕΚ Α' 201/12.12.2019).

αρ. 49 και 54 ΣΛΕΕ.

Συμφωνία για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας [2020] ΕΕ L 29/7, αρ. 126 και 127.

Νομολογία

ΑΠ 664/2024.

ΑΠ 1872/2024.

ΑΠ 461/2025.

²⁸ ΑΠ 1872/2024 (κρίση επί του τρίτου και τέταρτου λόγου αναίρεσης).

²⁹ αρ. 126 και 127 παρ. 1 Συμφωνίας για την αποχώρηση του Ηνωμένου Βασιλείου της Μεγάλης Βρετανίας και της Βόρειας Ιρλανδίας από την Ευρωπαϊκή Ένωση και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας [2020] ΕΕ L 29/7.

ΠΠρΑθ 1738/2012.
ΜΠρΠειρ 3410/2018.
ΜΠρΠειρ 4109/2019.
Centros (C-212/97) EU:C:1999:126.
Edil Work 2 και S.T. (C-276/22) EU:C:2024:348.
Elchinov (C-173/09) EU:C:2010:581.
Inspire Art (C-167/01) EU:C:2003:512.
Peterbroeck (C-312/93) EU:C:1995:437.
Polbud (C-106/16) EU:C:2017:804.
Simmenthal (106/77) EU:C:1978:49.
Überseering (C-208/00) EU:C:2002:632.
van der Weerd κ.λπ. (C-222/05 έως C-225/05) EU:C:2007:318.
van Schijndel και van Veen (C-430/93 και C-431/93) EU:C:1995:441.

Βιβλιογραφία

Meeusen J, 'Edil Work 2: the ECJ confirms its settled case law on the impact of the freedom of establishment in the EU on the Member States' corporate conflict of laws' (GEDIP, 2024) <https://gedip-egpil.eu/en/2024/edil-work-2-the-ecj-confirms-its-settled-case-law-on-the-impact-of-the-freedom-of-establishment-in-the-eu-on-the-member-states-corporate-conflict-of-laws-j-meeusen/> προσπελάστηκε 29 Σεπτεμβρίου 2026.

Αποκλεισμός εταίρου σε διμελή ομόρρυθμη και ετερόρρυθμη εταιρεία: σε ποιον ανάγεται ο σπουδαίος λόγος

Γεώργιος Στουραΐτης

Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω, ΜΔΕ Φορολογικού Δικαίου, Νομική Σχολή ΔΠΘ

ORCID: 0009-0008-9175-2158

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23350380>

Προγενέστερη εκδοχή του παρόντος άρθρου δημοσιεύθηκε στον ιστότοπο kstlaw.gr.

Περίληψη

Το αρ. 263 Ν 4072/2012 επιτρέπει στο δικαστήριο να διατάζει, αντί της λύσης της ομόρρυθμης ή της ετερόρρυθμης εταιρείας, τον αποκλεισμό του εταίρου στο πρόσωπο του οποίου συντρέχει σπουδαίος λόγος. Ο Άρειος Πάγος δέχεται τον αποκλεισμό και στη διμελή εταιρεία, όπου η δίκη διεξάγεται κατά κανόνα με αντίθετες αιτήσεις των δύο εταίρων που συνεκδικάζονται. Το ερώτημα που εξετάζεται είναι με ποιο κριτήριο το δικαστήριο αποδίδει τον σπουδαίο λόγο στον έναν εταίρο, όταν η διάρρηξη της συνεργασίας αφορά και τους δύο. Η ανάλυση στηρίζεται στη συστηματική ανάγνωση αποφάσεων του Αρείου Πάγου των ετών 2019-2026. Υποστηρίζεται ότι η συμπεριφορά των δύο εταίρων αξιολογείται συγκριτικά και ότι η υπαιτιότητα, την οποία η νομολογία δεν απαιτεί ως προϋπόθεση του αποκλεισμού, λειτουργεί ως στοιχείο με το οποίο ο σπουδαίος λόγος ανάγεται στο πρόσωπο του ενός εταίρου. Η σύγκριση προϋποθέτει αυτοτελείς αιτήσεις των δύο εταίρων και έχει ως όριο τη βιωσιμότητα της εταιρείας. Όταν η εταιρεία δεν είναι βιώσιμη προκρίνεται η λύση, ενώ η λύση βιώσιμης εταιρείας απαιτεί αιτιολογία έναντι του αποκλεισμού και της εξόδου του αρ. 261. Για τον εταίρο διμελούς εταιρείας, η αυτοτελής αίτηση αποκλεισμού του άλλου είναι η δικονομική προϋπόθεση για να κριθεί η συμπεριφορά εκείνου ως σπουδαίος λόγος.

Λέξεις-κλειδιά: αποκλεισμός εταίρου, αρ. 263 Ν 4072/2012, ομόρρυθμη εταιρεία, ετερόρρυθμη εταιρεία, σπουδαίος λόγος, λύση εταιρείας

Exclusion of a Partner from Two-Member General and Limited Partnerships under Greek Law: Attributing Good Cause to One Partner

Abstract

Article 263 of Greek Law 4072/2012 allows the court, instead of dissolving a general or limited partnership, to order the exclusion of the partner in whose person good cause exists. The Greek Supreme Court (Areios Pagos) accepts exclusion in two-member partnerships as well, where proceedings typically involve opposing applications by the two partners that are heard together. This article examines the criterion by which the court attributes good cause to one of the two partners when the breakdown of their cooperation concerns both of them. The analysis rests on a systematic reading of judgments of the Areios Pagos delivered between 2019 and 2026. The present author argues that the conduct of the two partners is assessed comparatively and that fault, which the case law does not require as a condition for exclusion, operates as the element by which good cause is attributed to one of them. The comparison presupposes separate applications by both partners and is limited by the viability of the partnership. Where the partnership is no longer viable, dissolution prevails, whereas the dissolution of a viable partnership requires reasons explaining why exclusion or the voluntary withdrawal of a partner under Article 261 would not suffice. For a partner in a two-member partnership, a separate application for the exclusion of the other partner is the procedural precondition for the conduct of that partner to be assessed as good cause.

Keywords: exclusion of a partner, general partnership, limited partnership, Article 263 of Law 4072/2012, dissolution for good cause, two-member partnership, Greek Supreme Court (Areios Pagos)

Εισαγωγή

Ο Ν 4072/2012 ρύθμισε ειδικά τον δικαστικό αποκλεισμό εταίρου προσωπικής εταιρείας. Κατά το αρ. 263, αν συντρέχει στο πρόσωπο ενός εταίρου περιστατικό που θα δικαιολογούσε τη λύση της εταιρείας κατά το αρ. 259 παρ. 1 περ. δ, το μονομελές πρωτοδικείο μπορεί, ύστερα από αίτηση των λοιπών εταίρων, να διατάξει τον αποκλεισμό του εταίρου αντί της λύσης.¹ Ο Άρειος Πάγος εντάσσει τη ρύθμιση στη «γενική αρχή της διατήρησης της εμπορικής επιχείρησης», στο πλαίσιο της οποίας το δικαίωμα δικαστικής λύσης της εταιρείας συνιστά «έσχατο μέσο αντιμετώπισης της κατάστασης».²

Στη διμελή εταιρεία η δίκη αρχίζει κατά κανόνα με αντίθετες αιτήσεις των δύο εταίρων που συνεκδικάζονται.³ Η διάρρηξη της συνεργασίας αφορά συχνά και τους δύο, ενώ ο νόμος απαιτεί ο σπουδαίος λόγος να συντρέχει «στο πρόσωπο ενός εταίρου». Το ερώτημα είναι με ποιο κριτήριο το δικαστήριο αποδίδει τον σπουδαίο λόγο στον έναν από τους δύο και πότε η κρίση αυτή υποχωρεί υπέρ της λύσης. Υποστηρίζεται ότι η κρίση γίνεται με σύγκριση της συμπεριφοράς των δύο εταίρων, στην οποία η υπαιτιότητα λειτουργεί ως στοιχείο απόδοσης του σπουδαίου λόγου, ενώ η σύγκριση προϋποθέτει αυτοτελείς αιτήσεις και έχει ως όριο τη βιωσιμότητα της εταιρείας.

Ι. Ο αποκλεισμός εταίρου στη διμελή ομόρρυθμη και ετερόρρυθμη εταιρεία

Κατά τον Άρειο Πάγο, το αρ. 263 «αποσκοπεί προφανώς να υποκαταστήσει» τη ρύθμιση του αρ. 771 ΑΚ, από την οποία διαφοροποιείται σε δύο στοιχεία: δεν περιέχει το στοιχείο της υπαιτιότητας του υπό αποκλεισμό εταίρου και διευρύνει την έννοια του σπουδαίου λόγου, αφού αρκείται σε περιστατικό που θα δικαιολογούσε τη λύση της εταιρείας, ενώ το αρ. 771 ΑΚ απαιτούσε ο σπουδαίος λόγος να ανάγεται στην παράβαση των εταιρικών υποχρεώσεων.⁴ Ουσιαστική προϋπόθεση του αποκλεισμού είναι να συντρέχει στο πρόσωπο του εταίρου σπουδαίος λόγος, «χωρίς να απαιτείται πλέον, υπό το πρίσμα του νέου νομοθετικού πλαισίου και υπαιτιότητα».⁵ Περαιτέρω, «η συνέχιση της εταιρείας, με τον υπό αποκλεισμό εταίρο, λόγω της (υπαίτιας ή μη) συμπεριφοράς του θα πρέπει να είναι δυσβάστακτη για τους άλλους εταίρους, έτσι ώστε να κινδυνεύει η ομαλή λειτουργία ή η υπόστασή της». Ο σπουδαίος λόγος είναι αόριστη νομική έννοια και η κρίση για τη συνδρομή του ελέγχεται αναίρετικά.⁶

Η ρύθμιση ισχύει και στην ετερόρρυθμη εταιρεία, στην οποία εφαρμόζονται οι διατάξεις για την ομόρρυθμη εταιρεία, εφόσον δεν υπάρχει ειδική ρύθμιση.⁷ Στην ΑΠ 671/2020, σε τριμελή ετερόρρυθμη εταιρεία, ο Άρειος Πάγος έκρινε ορθό τον αποκλεισμό ενός ομόρρυθμου και ενός ετερόρρυθμου εταίρου ύστερα από αίτηση του άλλου ομόρρυθμου, καθώς και την απόρριψη της αντίθετης αίτησής τους για λύση της εταιρείας ως καταχρηστικής, αφού η εταιρεία ήταν βιώσιμη και οι αιτούντες τη λύση επέλεξαν σκοπίμως να τη ζητήσουν αντί να αποχωρήσουν οικειοθελώς.⁸

Στη διμελή εταιρεία η διατύπωση του αρ. 263, που απαιτεί αίτηση «των λοιπών εταίρων», θέτει το ζήτημα αν ο αποκλεισμός είναι δυνατός. Ο Άρειος Πάγος τον δέχεται, εφόσον ο σπουδαίος λόγος που καθιστά αδύνατη τη συνέχιση της εταιρείας με τον αιτούντα «αφορά το πρόσωπο του καθ' ου η αίτηση», αφού ο εναπομείνας εταίρος μπορεί να συνεχίσει την εταιρεία με νέο εταίρο μέσα σε τέσσερις μήνες κατά το αρ. 267, το οποίο βρίσκεται σε συστηματική ενότητα με το αρ. 281 παρ. 1. Η αντίθετη θέση «οδηγεί σε αδιέξοδο, όταν ζητείται ο αποκλεισμός εταίρου για παράβαση των υποχρεώσεών του, ενώ ο καθ' ου η αίτηση αποκλεισμού υποβάλλει αίτηση λύσης της εταιρείας ασκώντας καταχρηστικά το σχετικό δικαίωμα».⁹ Αντίθετα, η ΑΠ 207/2019, που δημοσιεύθηκε μετά την ΑΠ 37/2019, συνάγει από το αρ.

¹ αρ. 259 παρ. 1 περ. δ και 263 Ν 4072/2012 (ΦΕΚ Α' 86/11.4.2012).

² ΑΠ 599/2021 (μείζων σκέψη); ΑΠ 228/2026 (μείζων σκέψη).

³ βλ. λ.χ. ΑΠ 1140/2021; ΑΠ 225/2022; ΑΠ 1093/2023; ΑΠ 1313/2024; ΑΠ 552/2025; ΑΠ 228/2026 (n 2) (διαδικαστικό ιστορικό όπως εκτίθεται σε κάθε απόφαση).

⁴ αρ. 771 ΑΚ; ΑΠ 473/2019 (μείζων σκέψη); ομοίως ΑΠ 1313/2024 (n 3) (μείζων σκέψη).

⁵ ΑΠ 1313/2024 (n 3) (μείζων σκέψη); ΑΠ 228/2026 (n 2) (μείζων σκέψη).

⁶ ΑΠ 599/2021 (n 2) (μείζων σκέψη); ΑΠ 228/2026 (n 2) (μείζων σκέψη).

⁷ αρ. 271 παρ. 2 Ν 4072/2012.

⁸ αρ. 281 ΑΚ; ΑΠ 671/2020 (κρίση επί του δεύτερου, τρίτου και τέταρτου λόγου αναίρεσης).

⁹ αρ. 267 Ν 4072/2012, όπως αντικαταστάθηκε με το αρ. 27 Ν 4403/2016 (ΦΕΚ Α' 125/7.7.2016); αρ. 281 παρ. 1 Ν

263 ότι «προϋπόθεση του αποκλεισμού του εταίρου είναι η ύπαρξη άλλων δύο τουλάχιστον εταίρων». Η διατύπωση δεν ήταν κρίσιμη για την έκβαση της υπόθεσης, που αφορούσε αίτηση δύο εταίρων κατά τρίτου, ενώ η μεταγενέστερη νομολογία δεν την ακολούθησε.¹⁰

II. Η κρίση επί αντίθετων αιτήσεων αποκλεισμού

A. Η σειρά εξέτασης και η απόδοση του σπουδαίου λόγου

Όταν συνεκδικάζονται αίτηση αποκλεισμού και αίτηση λύσης, προηγείται η εξέταση του αποκλεισμού. Κατά το αρ. 263 το δικαστήριο μπορεί, αντί της λύσης, να διατάξει τον αποκλεισμό, «όχι δε το αντίστροφο».¹¹ Στην υπόθεση της ΑΠ 1157/2022 το Εφετείο είχε δεχθεί σπουδαίους λόγους «στο πρόσωπο και των δυο εταίρων» και είχε διατάξει τη λύση, κρίνοντας ανέφικτο τον αποκλεισμό σε διμελή εταιρεία. Ο Άρειος Πάγος αναίρεσε την απόφαση, σημειώνοντας ότι «προηγείται η διερεύνηση των προϋποθέσεων για τον αποκλεισμό του εταίρου, σε περίπτωση μη συνδρομής των οποίων θα ερευνηθούν αυτές (προϋποθέσεις) της λύσης».¹²

Όταν συνεκδικάζονται αντίθετες αιτήσεις αποκλεισμού, η απόδοση του σπουδαίου λόγου στον έναν εταίρο προϋποθέτει την αξιολόγηση της συμπεριφοράς αμφοτέρων. Στην υπόθεση της ΑΠ 1093/2023 το Εφετείο, «[α]ξιολογώντας και συγκρίνοντας τις ... υπαίτιες και αντισυμβατικές συμπεριφορές των διαδίκων εταίρων», έκρινε ότι πρέπει να προκριθεί ο αποκλεισμός της εταιρείου που είχε παραβεί την υποχρέωση πίστεως προς την εταιρεία και να παραμείνει ενεργός η εταιρεία με την εταιίρο που απασχολούνταν αποκλειστικά με τις υποθέσεις της, ο δε Άρειος Πάγος δέχθηκε ότι οι παραδοχές αυτές «στηρίζουν πλήρως την κρίση του Εφετείου για την ύπαρξη σπουδαίου λόγου».¹³ Στην ΑΠ 225/2022 ο Άρειος Πάγος έκρινε ορθή την υπαγωγή στον σπουδαίο λόγο των διαταραγμένων προσωπικών σχέσεων των εταίρων «που ανάγονται στο πρόσωπο» του ενός, καθώς και τον μη αποκλεισμό του άλλου, ο οποίος κατά τις παραδοχές του Εφετείου δεν επέδειξε κακόπιστη συμπεριφορά.¹⁴ Στην ΑΠ 552/2025 η συμπεριφορά του αποκλεισθέντος εταίρου αποδόθηκε σε «αποκλειστικά δική του υπαιτιότητα».¹⁵

Με τον τρόπο αυτό επανέρχεται στην κρίση, ως στοιχείο με το οποίο ο σπουδαίος λόγος ανάγεται στο πρόσωπο του ενός εταίρου, η υπαιτιότητα, την απουσία της οποίας από το κείμενο του αρ. 263 επισημαίνει η μείζων σκέψη των ΑΠ 1093/2023 και 552/2025. Η μείζων σκέψη της ΑΠ 1899/2025 αναφέρεται ρητά στην αποτροπή της λύσης «με τον αποκλεισμό ή την αποχώρηση του υπαιτίου εταίρου».¹⁶ Στην ΑΠ 599/2021, σε τριμελή ομόρρυθμη εταιρεία, το Εφετείο απέρριψε αίτηση αποκλεισμού δεχόμενο ότι η καθ' ης δεν ενήργησε με πρόθεση να αθετήσει τις εταιρικές της υποχρεώσεις ή να βλάψει την εταιρεία, ο δε Άρειος Πάγος απέρριψε λόγο αναίρεσης κατά τον οποίο αρκεί ο σπουδαίος λόγος να σχετίζεται αντικειμενικά με το πρόσωπο του εταίρου.¹⁷ Κατά τη γνώμη του υπογράφοντος, η λειτουργία αυτή απορρέει από τη διατύπωση του αρ. 263 και συμβιβάζεται με τη μείζονα σκέψη: η υπαιτιότητα παραμένει εκτός των προϋποθέσεων του αποκλεισμού και χρησιμεύει ως ένα από τα στοιχεία με τα οποία το δικαστήριο κρίνει σε ποιον από τους δύο εταίρους συντρέχει ο σπουδαίος λόγος, όταν και οι δύο έχουν συμβάλει στη διάρρηξη. Η σύγκριση γίνεται κατά την εκτίμηση των αποδείξεων από το δικαστήριο της ουσίας, ενώ ο Άρειος Πάγος ελέγχει αν οι παραδοχές αρκούν για την υπαγωγή στην αόριστη νομική έννοια του σπουδαίου λόγου.

4072/2012; ΑΠ 37/2019 (μείζων σκέψη); ομοίως ΑΠ 228/2026 (n 2) (μείζων σκέψη).

¹⁰ contra ΑΠ 207/2019 (μείζων σκέψη και διαδικαστικό ιστορικό).

¹¹ ΑΠ 225/2022 (n 3) (κρίση επί του δεύτερου λόγου αναίρεσης).

¹² ΑΠ 1157/2022 (παραδοχές του Εφετείου όπως παρατίθενται στην απόφαση και κρίση επί του πρώτου λόγου αναίρεσης και του πρώτου πρόσθετου λόγου).

¹³ ΑΠ 1093/2023 (n 3) (παραδοχές του Εφετείου όπως παρατίθενται στην απόφαση και κρίση επί του πρώτου και δεύτερου λόγου αναίρεσης).

¹⁴ ΑΠ 225/2022 (n 3) (κρίση επί του δεύτερου λόγου αναίρεσης).

¹⁵ ΑΠ 552/2025 (n 3) (παραδοχές του Εφετείου όπως παρατίθενται στην απόφαση και κρίση επί του πρώτου λόγου αναίρεσης).

¹⁶ ΑΠ 1093/2023 (n 3) (μείζων σκέψη); ΑΠ 552/2025 (n 3) (μείζων σκέψη); ΑΠ 1899/2025 (μείζων σκέψη).

¹⁷ ΑΠ 599/2021 (n 2) (παραδοχές του Εφετείου όπως παρατίθενται στην απόφαση και κρίση επί του δεύτερου και τρίτου λόγου αναίρεσης).

B. Το δικονομικό πλαίσιο της σύγκρισης

Η σύγκριση προϋποθέτει ότι και ο καθ' ου έχει υποβάλει αυτοτελή αίτηση. Στην ΑΠ 617/2021, σε διμελή ομόρρυθμη εταιρεία, κρίθηκε ότι αιτιάσεις της αποκλεισθείσας εταίρου για σπουδαίο λόγο στο πρόσωπο του αιτούντος «προβάλλονται αλυσιτελώς», αφού «θα μπορούσαν να αποτελέσουν περιεχόμενο αυτοτελούς αίτησης» λύσης ή αποκλεισμού, ενώ η μόνη αίτηση της δίκης ήταν η αίτηση για τον δικό της αποκλεισμό.¹⁸ Το αντικείμενο της δίκης οριοθετεί και την έκβασή της. Στην υπόθεση της ΑΠ 599/2021 απορρίφθηκαν και οι δύο αντίθετες αιτήσεις αποκλεισμού, ενώ το Εφετείο έκρινε ότι η λύση της εταιρείας «αποκλείεται στα πλαίσια της δίκης αυτής, όπως το αντικείμενο της έχει οριοθετηθεί από τις ίδιες τις διαδικίες», αφού καμία δεν τη ζήτησε. Ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αναίρεση.¹⁹

Η απόδειξη διέπεται από τους κανόνες της εκούσιας δικαιοδοσίας, αφού ο αποκλεισμός εταίρου είναι «μη γνήσια υπόθεση εκούσιας δικαιοδοσίας» που διεξάγεται κατ' αντιδικία. Κατά τα αρ. 744 και 759 παρ. 3 ΚΠολΔ ισχύει το ανακριτικό σύστημα και το δικαστήριο μπορεί να λάβει υπόψη «ακόμη και άκυρα ή ανυπόστατα αποδεικτικά μέσα (όχι όμως και ανεπίτρεπτα)». Με βάση αυτά, η ΑΠ 228/2026, σε διμελή ομόρρυθμη εταιρεία με αντίθετες αιτήσεις, αναίρεσε απόφαση που δεν είχε λάβει υπόψη ένορκες βεβαιώσεις, επειδή δεν είχε προηγηθεί κλήτευση του αντιδίκου.²⁰

III. Τα όρια του αποκλεισμού: βιωσιμότητα της εταιρείας και ηπιότερα μέσα

Η απόδοση του σπουδαίου λόγου στον έναν εταίρο δεν αρκεί για τον αποκλεισμό όταν η εταιρεία δεν είναι βιώσιμη. Κατά την ΑΠ 1899/2025, η αρχή της διατήρησης της επιχείρησης «δεν είναι απόλυτη» και κάμπτεται όταν η εταιρεία δεν είναι πια βιώσιμη, οπότε «ο αποκλεισμός δεν επιτυγχάνει τον σκοπό του» και προκρίνεται η λύση. Στην υπόθεση αυτή, που είχε παραπεμφθεί με την ΑΠ 1140/2021 επειδή το Εφετείο είχε θεωρήσει ανέφικτο τον αποκλεισμό σε διμελή εταιρεία, το Εφετείο δέχθηκε παραβίαση της υποχρέωσης πίστωσης από τον καθ' ου η αίτηση αποκλεισμού, απέρριψε ωστόσο την αίτηση και διατήρησε τη λύση. Ο Άρειος Πάγος έκρινε ορθή την υπαγωγή, αφού η εταιρεία, «από λόγους που αφορούν και τους δυο εταίρους, δεν αποτελεί πλέον μια ζώσα εταιρεία».²¹

Αντίστροφα, η λύση βιώσιμης εταιρείας απαιτεί ειδική αιτιολογία. Στην υπόθεση της ΑΠ 1313/2024 το Εφετείο δέχθηκε ότι η εταιρεία παρέμενε βιώσιμη και κερδοφόρα, απέρριψε ωστόσο την αίτηση αποκλεισμού του ενός εταίρου και δέχθηκε την αίτηση λύσης του άλλου, θέτοντας το ζήτημα «για το ποιος θα είναι ο εταίρος αυτός που θα αποκλειστεί» και τον κίνδυνο να εκμεταλλευθεί ένας εταίρος τις σχετικές διατάξεις «προκειμένου να θέσει εκποδών τον μέχρι τότε συνεταίρο του».²² Ο Άρειος Πάγος αναίρεσε την απόφαση για ανεπαρκή και αντιφατική αιτιολογία, επειδή δεν εξηκούσε την αναγκαιότητα της λύσης βιώσιμης εταιρείας «έναντι της ηπιότερης λύσης του αποκλεισμού εταίρου, που είναι δυνατός και στις διμελείς εταιρείες, αλλά και της δυνατότητας οικειοθελούς αποχώρησης» κατά το αρ. 261.²³

Συμπέρασμα

Στη διμελή ομόρρυθμη και ετερόρρυθμη εταιρεία η κρίση του αρ. 263 επί αντίθετων αιτήσεων γίνεται με σύγκριση της συμπεριφοράς των δύο εταίρων, στην οποία η υπαιτιότητα χρησιμεύει για να αναχθεί ο σπουδαίος λόγος στο πρόσωπο του ενός. Η δίκη καταλήγει στον αποκλεισμό του εταίρου αυτού, εφόσον η εταιρεία είναι βιώσιμη, στη λύση, όταν η διάρρηξη αφορά και τους δύο και η εταιρεία δεν είναι βιώσιμη,

¹⁸ ΑΠ 617/2021 (διαδικαστικό ιστορικό και κρίση επί του δεύτερου λόγου αναίρεσης).

¹⁹ ΑΠ 599/2021 (n 2) (διαδικαστικό ιστορικό, παραδοχές του Εφετείου όπως παρατίθενται στην απόφαση και διατακτικό).

²⁰ αρ. 744 και 759 παρ. 3 ΚΠολΔ; ΑΠ 228/2026 (n 2) (μείζων σκέψη, κρίση επί του τρίτου λόγου αναίρεσης και διατακτικό), όπου η κρίση επί του λόγου αναίρεσης αναφέρεται σε αποδεικτικό μέσο «άκυρο, ανεπίτρεπτο ή ακόμη και ανυπόστατο», σε απόκλιση από τη μείζονα σκέψη.

²¹ ΑΠ 1140/2021 (n 3) (παραδοχές του Εφετείου όπως παρατίθενται στην απόφαση, κρίση επί του πρώτου λόγου αναίρεσης και διατακτικό); ΑΠ 1899/2025 (n 16) (μείζων σκέψη, παραδοχές του Εφετείου όπως παρατίθενται στην απόφαση και κρίση επί του πρώτου και δεύτερου λόγου αναίρεσης).

²² ΑΠ 1313/2024 (n 3) (παραδοχές του Εφετείου όπως παρατίθενται στην απόφαση).

²³ αρ. 261 Ν 4072/2012; ΑΠ 1313/2024 (n 3) (κρίση επί του πρώτου, δεύτερου και τέταρτου λόγου αναίρεσης και διατακτικό).

ή στην απόρριψη των αιτήσεων, όταν ο σπουδαίος λόγος δεν θεμελιώνεται στο πρόσωπο κανενός και λύση δεν ζητήθηκε.

Για τον εταίρο διμελούς εταιρείας, η αυτοτελής αίτηση αποκλεισμού του άλλου είναι η δικονομική προϋπόθεση για να κριθεί η συμπεριφορά εκείνου ως σπουδαίος λόγος, ενώ η αίτηση λύσης βιώσιμης εταιρείας από εταίρο που μπορεί να αποχωρήσει κατά το αρ. 261 μπορεί να απορριφθεί ως καταχρηστική.

Ανοιχτό μένει ποιος εταίρος αποκλείεται όταν η διάρρηξη ανάγεται και στους δύο και η εταιρεία παραμένει βιώσιμη. Το ερώτημα το έθεσε το Εφετείο στην υπόθεση της ΑΠ 1313/2024 και ο Άρειος Πάγος αναίρεσε για ελλείψεις της αιτιολογίας χωρίς να το απαντήσει. Η απάντηση θα πρέπει να σταθμίσει την αρχή της διατήρησης της επιχείρησης με τον κίνδυνο κατάχρησης του αποκλεισμού που επισήμανε το ίδιο Εφετείο.

Πίνακες αναφορών

Νομοθεσία

Αστικός Κώδικας, αρ. 281 και 771.

Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, αρ. 744 και 759.

N 4072/2012 (ΦΕΚ Α' 86/11.4.2012).

N 4403/2016 (ΦΕΚ Α' 125/7.7.2016).

Νομολογία

ΑΠ 37/2019.

ΑΠ 207/2019.

ΑΠ 473/2019.

ΑΠ 671/2020.

ΑΠ 599/2021.

ΑΠ 617/2021.

ΑΠ 1140/2021.

ΑΠ 225/2022.

ΑΠ 1157/2022.

ΑΠ 1093/2023.

ΑΠ 1313/2024.

ΑΠ 552/2025.

ΑΠ 1899/2025.

ΑΠ 228/2026.

Βιβλιογραφία

Δεν χρησιμοποιήθηκαν δευτερογενείς πηγές.

Η μετασυμβατική ρήτρα μη ανταγωνισμού: διαβαθμισμένος δικαστικός έλεγχος ανάλογα με τη διαπραγματευτική θέση των μερών

Γεώργιος Στουραΐτης

Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω, ΜΔΕ Φορολογικού Δικαίου, Νομική Σχολή ΔΠΘ

ORCID: 0009-0008-9175-2158

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23350382>

Προγενέστερη εκδοχή του παρόντος άρθρου δημοσιεύθηκε στον ιστότοπο kstlaw.gr.

Περίληψη

Το ελληνικό δίκαιο δεν περιέχει ειδική ρύθμιση για τη μετασυμβατική ρήτρα μη ανταγωνισμού. Το κύρος και τα όριά της κρίνονται με βάση τις γενικές διατάξεις των άρθρων 178, 179 και 281 ΑΚ, σε συνδυασμό με τη συνταγματικά κατοχυρωμένη επαγγελματική ελευθερία. Το ερώτημα που εξετάζεται είναι αν η αυστηρότερη μεταχείριση των εργασιακών ρητρών, σε σύγκριση με τις εμπορικές, αποτελεί χρονική εξέλιξη της νομολογίας ή δομικό χαρακτηριστικό του ελέγχου και ποια θέση κατέχει σε αυτόν η απουσία οικονομικού ανταλλάγματος. Η ανάλυση στηρίζεται στη συστηματική ανάγνωση αποφάσεων του Αρείου Πάγου των ετών 2022-2025, εφετειακής νομολογίας και του ενωσιακού δικαίου. Υποστηρίζεται ότι ο δικαστικός έλεγχος είναι διαβαθμισμένος σε τρία επίπεδα και ότι η ένταση των δύο τελευταίων αυξάνεται όσο ασθενέστερη είναι η διαπραγματευτική θέση του ενός μέρους. Η ελαστικότερη αντιμετώπιση των εμπορικών ρητρών οφείλεται στο ότι εκεί λείπει η ασθενέστερη θέση του ενός μέρους, η οποία ενεργοποιεί τον προστατευτικό έλεγχο. Η ασυμμετρία είναι επομένως δομική. Το αντάλλαγμα συνεκτιμάται στο κύρος, ενώ για τις εργασιακές ρήτρες τα Τμήματα του Αρείου Πάγου αποκλίνουν ως προς το αν αποτελεί αναγκαία προϋπόθεσή του. Στις συμβάσεις μεταβίβασης επιχείρησης, μετοχών ή εταιρικών μεριδίων τη λειτουργία του αναλαμβάνει κατά κανόνα το τίμημα.

Λέξεις-κλειδιά: ρήτρα μη ανταγωνισμού, αρ. 281 ΑΚ, καταχρηστική άσκηση δικαιώματος, ποινική ρήτρα, μεταβίβαση επιχείρησης, διαπραγματευτική θέση

Post-term non-compete clauses in Greek law: graduated judicial review and the relative strength of the parties' bargaining positions

Abstract

Greek law contains no specific rules on non-compete clauses that apply after the termination of a contract. Their validity and limits are assessed under the general provisions of Articles 178, 179 and 281 of the Greek Civil Code, read together with the constitutional protection of the freedom to choose an occupation and to engage in work. The question examined is whether the stricter treatment of employment clauses, compared with commercial ones, reflects a chronological evolution of the case law or a structural feature of judicial review, and what role the absence of financial compensation plays within it. The analysis rests on a systematic reading of judgments of the Greek Supreme Court (Areios Pagos) delivered between 2022 and 2025, of appellate case law and of EU law. The present author argues that judicial review is graduated across three levels and that the intensity of the latter two increases as the bargaining position of one party becomes weaker. The more flexible treatment of commercial clauses is due to the absence, in that context, of the weaker bargaining position that triggers protective review. The asymmetry is therefore structural. Compensation is weighed in the assessment of validity, while the chambers of the Areios Pagos diverge on whether it is a necessary condition for the validity of employment clauses. In agreements for the transfer of an undertaking or the sale of shares, its function is as a rule performed by the purchase price.

Keywords: post-term non-compete provisions, restraint of trade clause, abuse of rights, Article 281 of the Greek Civil Code, transfer of an undertaking, bargaining power, ancillary restraints, Greek Supreme Court (Areios Pagos)

Εισαγωγή

Η ρήτρα μη ανταγωνισμού συνοδεύει πλέον τόσο τις συμβάσεις εξαρτημένης εργασίας όσο και τις εμπορικές συμβάσεις, ιδίως τη μεταβίβαση εταιρικών μεριδίων ή μετοχών και τις συμφωνίες μετόχων. Ο Έλληνας νομοθέτης δεν έχει ρυθμίσει ειδικά τη μετασυμβατική ισχύ της, με συνέπεια το κύρος και τα όριά της να προκύπτουν από τις γενικές διατάξεις του Αστικού Κώδικα και από τα συνταγματικά όρια της ιδιωτικής αυτονομίας.

Η νομολογία αντιμετωπίζει τις εργασιακές ρήτρες με αυστηρότητα, ενώ τις εμπορικές με μεγαλύτερη ελαστικότητα. Το Μονομελές Εφετείο Αθηνών έκρινε ξεπερασμένη, λόγω του χρόνου που μεσολάβησε, την παλαιότερη νομολογία που δεχόταν ως έγκυρη διετή ρήτρα μη ανταγωνισμού εργαζομένου.¹ Το ίδιο δικαστήριο και το Α3' Τμήμα του Αρείου Πάγου έκριναν ότι το εύλογο αντάλλαγμα αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση του κύρους της εργασιακής ρήτρας.² Το ερώτημα που τίθεται είναι διπλό. Πρώτον, αν η ασυμμετρία μεταξύ εργασιακών και εμπορικών ρητρών αποτελεί χρονική εξέλιξη ή δομικό χαρακτηριστικό του ελέγχου. Δεύτερον, ποια ακριβώς θέση κατέχει σε αυτόν η απουσία ανταλλάγματος.

Ο υπογράφων υποστηρίζει ότι ο έλεγχος είναι διαβαθμισμένος σε τρία επίπεδα και ότι η ένταση των δύο προστατευτικών επιπέδων αυξάνεται όσο ασθενέστερη είναι η διαπραγματευτική θέση του ενός μέρους. Η ασυμμετρία είναι επομένως δομική. Το αντάλλαγμα συνεκτιμάται τόσο στο κύρος όσο και στη μείωση της ποινικής ρήτρας και η βαρύτητά του μεταβάλλεται ανάλογα με τη διαπραγματευτική θέση των μερών.

I. Το νομικό πλαίσιο της μετασυμβατικής δέσμευσης

Κατά τη διάρκεια της σχέσης, η υποχρέωση παράλειψης ανταγωνισμού προκύπτει συχνά από τον νόμο. Για τα μέλη του διοικητικού συμβουλίου ανώνυμης εταιρείας που συμμετέχουν στη διεύθυνσή της και για τους διευθυντές της προβλέπεται ρητή απαγόρευση ανταγωνισμού.³ Για τον εταίρο προσωπικής εταιρείας η αντίστοιχη υποχρέωση πίστεως απορρέει από τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα για την εταιρεία, οι οποίες εφαρμόζονται δυνάμει της παραπεμπτικής διάταξης του δικαίου των προσωπικών εμπορικών εταιρειών.⁴ Για τον εργαζόμενο, η ίδια υποχρέωση συνάγεται από την υποχρέωση πίστεως προς τον εργοδότη και την καλόπιστη εκτέλεση της σύμβασης.⁵

Η υποχρέωση αυτή παύει, καταρχήν, με τη λύση ή λήξη της σχέσης. Έκτοτε το πρόσωπο ανακτά την επαγγελματική του ελευθερία, η οποία προστατεύεται συνταγματικά.⁶ Η μετασυμβατική δέσμευση απαιτεί ρητό συμβατικό όρο, ο οποίος στηρίζεται στην αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων και είναι καταρχήν έγκυρος.⁷

Το κύρος του όρου αυτού, όταν περιορίζει τη μελλοντική επαγγελματική δραστηριότητα, ελέγχεται σύμφωνα με τις διατάξεις των άρθρων 178 και 179 ΑΚ, υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπεται υπέρμετρη δέσμευση της ελευθερίας του υπόχρεου, ούτε αντίθεση στα χρηστά ήθη.⁸ Κριτήρια που έχει διαμορφώσει η νομολογία είναι ιδίως η χρονική διάρκεια, η κατά τόπο έκταση, η απαγορευόμενη δραστηριότητα, η πρόβλεψη οικονομικού ανταλλάγματος, η δυνατότητα του υπόχρεου να επηρεάσει το περιεχόμενο της ρήτρας και η ύπαρξη δικαιολογημένου συμφέροντος του δικαιούχου.⁹ Η συγκριτική μελέτη δύο αποφάσεων του Αρείου Πάγου αποτυπώνει τα όρια αυτά. Στην πρώτη ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι ορθά κρίθηκε άκυρη διετής ρήτρα που απαγόρευε σε διευθυντικό στέλεχος εταιρείας πληροφορικής κάθε συνεργασία με τις σημαντικότερες ανταγωνίστριες εταιρείες του κλάδου, χωρίς αντάλλαγμα, διότι ο

¹ ΜονΕφΑθ 4334/2025 (σκέψη υπό ΙΧ).

² ΑΠ 1183/2025 (μείζων σκέψη και κρίση επί του μοναδικού λόγου αναίρεσης); ΜονΕφΑθ 4334/2025 (n 1) (σκέψεις υπό V και ΙΧ).

³ αρ. 98 παρ. 1 Ν 4548/2018 για την αναμόρφωση του δικαίου των ανωνύμων εταιρειών (ΦΕΚ Α' 104/13.6.2018).

⁴ αρ. 249 παρ. 2 Ν 4072/2012 (ΦΕΚ Α' 86/11.4.2012), που παραπέμπει στις διατάξεις του ΑΚ για την εταιρεία, αρ. 741 επ. ΑΚ.

⁵ αρ. 288 ΑΚ; ΑΠ 1183/2025 (n 2) (μείζων σκέψη).

⁶ αρ. 5 παρ. 1 και 22 παρ. 1 Σ; ΑΠ 1598/2022 (μείζων σκέψη).

⁷ αρ. 361 ΑΚ; ΑΠ 1598/2022 (n 6) (μείζων σκέψη).

⁸ αρ. 178 και 179 ΑΚ; ΑΠ 1598/2022 (n 6) (μείζων σκέψη).

⁹ ΑΠ 1782/2023 (μείζων σκέψη υπό 5.β).

υπόχρεος εκτοπιζόταν επαγγελματικά από τον κλάδο σε ολόκληρη την επικράτεια.¹⁰ Στη δεύτερη το Εφετείο έκρινε έγκυρη εξάμηνη ρήτρα σε σύμβαση εργασίας με εμβέλεια σε ολόκληρη την επικράτεια, την οποία δικαιολογούσε η πανελλαδική δραστηριότητα της εργοδότης. Ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αναίρεση της εργοδότης, η οποία στρεφόταν μόνο κατά της μείωσης της ποινικής ρήτηρας και του ύψους της χρηματικής ικανοποίησης.¹¹

II. Ο διαβαθμισμένος έλεγχος και η διαπραγματευτική θέση των μερών

A. Τα τρία επίπεδα ελέγχου

Το πρώτο επίπεδο αφορά το κύρος της ρήτηρας και είναι καθολικό. Η ρήτρα ελέγχεται κατά τα άρθρα 178 και 179 ΑΚ ως προς τη διάρκεια, την έκταση και το αντικείμενό της, με τα οποία σταθμίζεται και το αντάλλαγμα. Στην ΑΠ 1598/2022 η απουσία ανταλλάγματος συνεκτιμήθηκε με τη διετή διάρκεια και την απαγόρευση σε ολόκληρο τον κλάδο.¹² Στην υπόθεση της ΑΠ 1080/2025 το Εφετείο δέχθηκε ότι η εξάμηνη ρήτρα δεν απαιτούσε ειδικό οικονομικό αντάλλαγμα, αφού οι λοιποί όροι της δεν υπερέβαιναν τα ακραία όρια που θέτουν στην ιδιωτική αυτονομία τα χρηστά ήθη. Η κρίση αυτή δεν προσβλήθηκε ενώπιον του Αρείου Πάγου.¹³ Για τις εργασιακές ρήτρες η βαρύτητα του ανταλλάγματος διαφέρει μεταξύ των Τμημάτων του Αρείου Πάγου. Το Β2' Τμήμα το κατατάσσει στα κριτήρια που σταθμίζονται συνολικά, ενώ το Α3' Τμήμα έκρινε ότι η ρήτρα δεν μπορεί να θεωρηθεί έγκυρη όταν δεν προβλέφθηκε εύλογη αποζημίωση του εργαζομένου και αναίρεσε, για ανεπαρκή αιτιολογία, απόφαση που είχε δεχθεί ότι τη δέσμευση αντιστάθμιζαν οι πρόσθετες παροχές της σύμβασης εργασίας.¹⁴

Το δεύτερο επίπεδο είναι συμπληρωματικό και ενεργοποιείται όταν το ένα μέρος βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση. Κατά τον Άρειο Πάγο, ακόμη και όροι σύμβασης εργασίας που δεν αντίκεινται στα άρθρα 178 και 179 ΑΚ μπορεί να χαρακτηρίζονται από δυσανάλογη κατανομή δικαιωμάτων και υποχρεώσεων οφειλόμενη στη «συμβατική ανισοδυναμία» των μερών, οπότε ελέγχονται με τα άρθρα 25 του Συντάγματος και 281 ΑΚ ως αντίθετοι προς τις αρχές της αναλογικότητας και της απαγόρευσης της κατάχρησης δικαιώματος.¹⁵ Η κρίση αυτή διατυπώθηκε επ' ευκαιρία ρήτηρας επιστροφής δαπανών εκπαίδευσης. Για τη ρήτρα μη ανταγωνισμού ο Άρειος Πάγος εντάσσει στον έλεγχο του κύρους το άρθρο 281 ΑΚ και, ως κριτήριο, τη δυνατότητα του εργαζομένου να επηρεάσει το περιεχόμενο της ρήτηρας.¹⁶ Το Μονομελές Εφετείο Αθηνών, δικάζοντας την ίδια υπόθεση μετά την αναπομπή, χρησιμοποίησε το άρθρο 281 ΑΚ ως το καταλληλότερο εργαλείο ελέγχου, κρίνοντας ότι η διαπραγματευτική υπεροπλία του εργοδότη οφείλεται σε δομική ανισοκατανομή ισχύος. Έκρινε, έτσι, άκυρες τις ρήτρες ως καταχρηστικές και αντίθετες στα χρηστά ήθη.¹⁷

Το τρίτο επίπεδο αφορά την ποινική ρήτρα που συνοδεύει τη δέσμευση. Η ποινή υπόκειται σε δικαστική μείωση κατά το άρθρο 409 εδ. α ΑΚ όταν είναι δυσανάλογα μεγάλη, διάταξη που αποτελεί εκδήλωση της καλής πίστης και της αρχής της αναλογικότητας.¹⁸ Στα κριτήρια δυσαναλογίας που απαριθμεί η ΑΠ 1080/2025 περιλαμβάνονται η ωφέλεια του εργαζομένου, η ζημία του εργοδότη και, ρητά, η δυνατότητα ή μη του εργαζομένου ως ασθενέστερου μέρους να διαπραγματευθεί το ποσό της ποινής. Στην υπόθεση αυτή το Εφετείο μείωσε τη συμφωνημένη ποινή δώδεκα μηνιαίων μισθών στους τρεις και ο Άρειος Πάγος έκρινε ότι τη μείωση θεμελίωσαν πλήρως οι παραδοχές του Εφετείου, στις οποίες περιλαμβάνονταν η απουσία ανταλλάγματος και η αδυναμία του εργαζομένου να διαπραγματευθεί τους

¹⁰ ΑΠ 1598/2022 (n 6) (κρίση επί του πρώτου λόγου αναίρεσης).

¹¹ ΑΠ 1080/2025 (παραδοχές του Εφετείου όπως παρατίθενται στην απόφαση, κρίση επί των λόγων αναίρεσης και διατακτικό).

¹² ΑΠ 1598/2022 (n 6) (κρίση επί του πρώτου λόγου αναίρεσης).

¹³ ΑΠ 1080/2025 (n 11) (παραδοχές του Εφετείου όπως παρατίθενται στην απόφαση).

¹⁴ ΑΠ 1782/2023 (n 9) (μείζων σκέψη υπό 5.β); ΑΠ 1183/2025 (n 2) (μείζων σκέψη και κρίση επί του μοναδικού λόγου αναίρεσης).

¹⁵ ΑΠ 830/2024 (μείζων σκέψη).

¹⁶ ΑΠ 1782/2023 (n 9) (μείζων σκέψη υπό 5.β).

¹⁷ ΜονΕφΑθ 4334/2025 (n 1) (σκέψη υπό ΙΧ).

¹⁸ αρ. 409 εδ. α ΑΚ; ΑΠ 1080/2025 (n 11) (μείζων σκέψη επί του αρ. 409 ΑΚ), όπου η διάταξη χαρακτηρίζεται εκδήλωση των αρ. 288 ΑΚ και 25 παρ. 1 Σ.

όρους της σύμβασης.¹⁹

B. Η διαπραγματευτική θέση των μερών και η ένταση του ελέγχου

Η σύνθεση των τριών επιπέδων αναδεικνύει ότι η ένταση των δύο τελευταίων αυξάνεται όσο ασθενέστερη είναι η διαπραγματευτική θέση του ενός μέρους. Όπου το ένα μέρος βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση, όπως κατά κανόνα στην εργασιακή σχέση, το συμπληρωματικό επίπεδο αναλογικότητας έχει έρεισμα και το κριτήριο της ασθενέστερης διαπραγματευτικής θέσης ενεργοποιείται κατά τη μείωση της ποινής. Όπου τα μέρη διαπραγματεύονται επί ίσοις όροις, τα δύο αυτά επίπεδα υποχωρούν.

Η κρίση του Μονομελούς Εφετείου Αθηνών για την παλαιότερη νομολογία στηρίζει την ανάγνωση της εξέλιξης ως χρονικής αυστηροποίησης. Το ίδιο δικαστήριο θεμελίωσε ωστόσο τον εντονότερο έλεγχο στη δομική ανισοκατανομή ισχύος μεταξύ εργοδότη και εργαζομένου.²⁰ Κατά τη γνώμη του υπογράφοντος, το στοιχείο αυτό εξηγεί και την ασυμμετρία ως προς τις εμπορικές ρήτρες. Στις σχέσεις μεταξύ ισοδύναμων μερών η ασθενέστερη θέση ελλείπει, οπότε η ασυμμετρία είναι δομική. Εξάλλου, ο έλεγχος λειτουργεί και προς τις δύο κατευθύνσεις. Η ΑΠ 830/2024, που διατύπωσε το συμπληρωματικό επίπεδο, αναίρεσε εν μέρει υπέρ της εργοδότης την απόφαση του Μονομελούς Πρωτοδικείου Ηρακλείου, που είχε κρίνει καταχρηστική τη ρήτρα επιστροφής δαπανών εκπαίδευσης, επειδή θεώρησε εκ προοιμίου δυσανάλογη τη δέσμευση, χωρίς να σταθμίσει στοιχεία όπως το πραγματικό κόστος της εκπαίδευσης και το όφελος του εργαζομένου.²¹ Με τον ίδιο τρόπο η ΑΠ 1782/2023 αναίρεσε απόφαση που είχε κρίνει άκυρη ρήτρα μη ανταγωνισμού με ανεπαρκή αιτιολογία.²²

III. Προεκτάσεις στις εμπορικές και εταιρικές ρήτρες

Στις εμπορικές σχέσεις η ίδια λογική εξηγεί την ελαστικότερη αντιμετώπισή τους. Στον εξερχόμενο εταίρο, στη σύμβαση μεταβίβασης μεριδίων ή μετοχών και στη συμφωνία μετόχων η διαπραγματευτική θέση των μερών είναι κατά κανόνα ισοδύναμη. Η ασθενέστερη θέση, που ενεργοποιεί τα προστατευτικά επίπεδα, ελλείπει, με αποτέλεσμα το δεύτερο επίπεδο να μην έχει έρεισμα και το κριτήριο της ασθενέστερης διαπραγματευτικής θέσης στο τρίτο επίπεδο να παραμένει ουδέτερο. Επομένως, η ρήτρα κρίνεται κυρίως στο πρώτο επίπεδο, δηλαδή ως προς τη διάρκεια, την έκταση, το αντικείμενό της, καθώς και τη σύνδεσή της με δικαιολογημένο συμφέρον.

Στο πεδίο αυτό το αντάλλαγμα έχει μικρότερη αυτοτελή βαρύτητα απ' ό,τι στην εργασιακή σχέση. Κατά τη γνώμη του υπογράφοντος, το τίμημα της μεταβίβασης είναι ακριβώς αυτό που λειτουργεί ως αντιπαροχή για τη δέσμευση, διότι η ρήτρα προστατεύει την αξία που καταβάλλει ο αγοραστής. Κατά την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, οι ρήτρες μη ανταγωνισμού που επιβάλλονται στον πωλητή διασφαλίζουν τη μεταβίβαση στον αγοραστή της πλήρους αξίας των μεταβιβαζόμενων περιουσιακών στοιχείων, στα οποία περιλαμβάνονται η πελατεία και η τεχνογνωσία. Οι ρήτρες αυτές δικαιολογούνται έως τρία έτη όταν μεταβιβάζονται και τα δύο και έως δύο έτη όταν μεταβιβάζεται μόνο η πελατεία. Η Ανακοίνωση εντάσσει ρητά στη συγκέντρωση τις συμφωνίες πώλησης μεριδίων ή στοιχείων ενεργητικού επιχείρησης.²³

Στο δίκαιο του ανταγωνισμού, η ρήτρα σε σύμβαση μεταβίβασης επιχείρησης αξιολογείται ως παρεπόμενος περιορισμός. Στην υπόθεση Remia κρίθηκε ότι τέτοια ρήτρα δεν εμπίπτει στην απαγόρευση του άρθρου 85 παρ. 1 της Συνθήκης ΕΟΚ (νυν άρθρο 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ), εφόσον είναι απαραίτητη για τη μεταβίβαση και η διάρκεια και το πεδίο εφαρμογής της περιορίζονται αυστηρά σε ό,τι απαιτεί ο σκοπός αυτός. Το ΔΕΕ δέχθηκε ότι οι ρήτρες αυτές εξασφαλίζουν τη δυνατότητα και την αποτελεσματικότητα της μεταβίβασης και συντελούν στην ενίσχυση του ανταγωνισμού μέσω της αύξησης του αριθμού των

¹⁹ ΑΠ 1080/2025 (n 11) (μείζων σκέψη επί του αρ. 409 ΑΚ και κρίση επί του πρώτου και δεύτερου λόγου αναίρεσης).

²⁰ ΜονΕφΑθ 4334/2025 (n 1) (σκέψη υπό ΙΧ).

²¹ ΑΠ 830/2024 (n 15) (κρίση επί του τρίτου λόγου αναίρεσης και διατακτικό).

²² ΑΠ 1782/2023 (n 9) (κρίση επί του τρίτου κύριου λόγου αναίρεσης και διατακτικό).

²³ Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τους περιορισμούς που συνδέονται άμεσα με τις συγκεντρώσεις και είναι απαραίτητοι για την πραγματοποίησή τους [2005] ΕΕ C 56/24, παρ. 10, 18 και 20.

επιχειρήσεων στην αγορά.²⁴ Η λογική του παρεπόμενου περιορισμού αποτελεί το ηπιότερο πλαίσιο ελέγχου και αντιστοιχεί στις σχέσεις μεταξύ ισοδύναμων μερών.

Στην πράξη, η εμπορική ρήτρα κρίνεται έγκυρη όταν οι όροι της είναι μετρημένοι ως προς τον χρόνο, τον τόπο και το αντικείμενο και όταν συνδέονται αιτιωδώς με τη μεταβιβαζόμενη αξία. Η αντιπαροχή είναι λιγότερο κρίσιμη για το κύρος απ' ό,τι στην εργασιακή ρήτρα, ενώ η οικονομική ισορροπία μπορεί να απορροφηθεί από το τίμημα.

Συμπέρασμα

Ο δικαστικός έλεγχος της μετασυμβατικής ρήτρας μη ανταγωνισμού είναι διαβαθμισμένος και η προστατευτική του ένταση αυξάνεται όσο ασθενέστερη είναι η διαπραγματευτική θέση του ενός μέρους. Το κύρος της κρίνεται σύμφωνα με τα άρθρα 178 και 179 ΑΚ, ο συμπληρωματικός έλεγχος αναλογικότητας με τα άρθρα 25 Σ και 281 ΑΚ ενεργοποιείται από την ασθενέστερη θέση του ενός μέρους και η ποινική ρήτρα ελέγχεται αυτοτελώς κατά το άρθρο 409 ΑΚ.

Για τις επιχειρήσεις, η συνέπεια είναι ότι οι ρήτρες σε συμβάσεις μεταβίβασης και σε συμφωνίες μετόχων κρίνονται κατά βάση με κριτήρια τη διάρκεια, την έκταση και το αντικείμενο της δέσμευσης και με τη λογική του παρεπόμενου περιορισμού, με το τίμημα να λειτουργεί ως αντιπαροχή. Στις εργασιακές ρήτρες το αντάλλαγμα βαραίνει τόσο στο κύρος όσο και στη μείωση της ποινής. Ανοιχτά μένουν δύο ζητήματα: αν θα αρθεί η απόκλιση των Τμημάτων του Αρείου Πάγου ως προς το αν το αντάλλαγμα αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση του κύρους της εργασιακής ρήτρας και αν ο έλεγχος σύμφωνα με το άρθρο 281 ΑΚ θα επεκταθεί σε εμπορικές σχέσεις όπου το ένα μέρος τελεί σε δομική εξάρτηση από το άλλο. Τα ζητήματα αυτά εντάσσονται στην ευρύτερη διεύθυνση της αρχής της αναλογικότητας στον έλεγχο των δεσμευτικών συμβατικών όρων.

Πίνακες αναφορών

Νομοθεσία

αρ. 5 παρ. 1, 22 παρ. 1 και 25 παρ. 1 Σ.

Αστικός Κώδικας, αρ. 178, 179, 281, 288, 361, 409 και 741 επ.

N 4072/2012 (ΦΕΚ Α' 86/11.4.2012).

N 4548/2018 (ΦΕΚ Α' 104/13.6.2018).

αρ. 101 ΣΛΕΕ.

Ανακοίνωση της Επιτροπής σχετικά με τους περιορισμούς που συνδέονται άμεσα με τις συγκεντρώσεις και είναι απαραίτητοι για την πραγματοποίησή τους [2005] ΕΕ C 56/24.

Νομολογία

ΑΠ 1598/2022.

ΑΠ 1782/2023.

ΑΠ 830/2024.

ΑΠ 1080/2025.

ΑΠ 1183/2025.

ΜονΕφΑθ 4334/2025.

Remia (42/84) EU:C:1985:327.

Βιβλιογραφία

Δεν χρησιμοποιήθηκαν δευτερογενείς πηγές.

²⁴αρ. 101 παρ. 1 ΣΛΕΕ; *Remia* (42/84) EU:C:1985:327, σκ. 19-20.

Η εξαίρεση των NFT από τον Κανονισμό MiCA: ο μη αντικαταστατός χαρακτήρας ως έλεγχος ουσίας

Γεώργιος Στουραϊτης

Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω, ΜΔΕ Φορολογικού Δικαίου, Νομική Σχολή ΔΠΘ

ORCID: 0009-0008-9175-2158

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23350394>

Προγενέστερη εκδοχή του παρόντος άρθρου δημοσιεύθηκε στον ιστότοπο kstlaw.gr.

Περίληψη

Ο Κανονισμός (ΕΕ) 2023/1114 για τις αγορές κρυπτοστοιχείων (MiCA) δεν εφαρμόζεται σε κρυπτοστοιχεία που είναι μοναδικά και μη εναλλάξιμα με άλλα κρυπτοστοιχεία. Κατά την αιτιολογική σκέψη 11, οι αρμόδιες αρχές κρίνουν την κατάταξη με προσέγγιση που προκρίνει την ουσία έναντι των τύπων, στην οποία η κατάταξη καθορίζεται από τα χαρακτηριστικά του κρυπτοστοιχείου. Το ερώτημα που εξετάζεται είναι ποιες εμπορικές μορφές των NFT περνούν αυτόν τον έλεγχο και ποια σημεία αφήνει ανοιχτά το κείμενο. Η ανάλυση στηρίζεται στο άρθρο 2 και στις αιτιολογικές σκέψεις 10 και 11 του Κανονισμού, στις κατευθυντήριες γραμμές της Ευρωπαϊκής Αρχής Κινητών Αξιών και Αγορών (ESMA) και στο ελληνικό δίκαιο της πνευματικής ιδιοκτησίας. Υποστηρίζεται ότι οι εμπορικά τυπικές μορφές, δηλαδή η έκδοση σε σειρά, τα κλασματικά μέρη και οι μάρκες με οιονεί χρηματοπιστωτικά χαρακτηριστικά, εκφεύγουν, κατά κανόνα, της εξαίρεσης. Ανοιχτή παραμένει η ευρύτερη έννοια του αντικαταστατού χαρακτήρα, την οποία οι κατευθυντήριες γραμμές της ESMA δεν αποσκοπούν να αποσαφηνίσουν. Για την επιχείρηση που εκδίδει NFT, η κατάταξη κρίνει αν η δημόσια προσφορά απαιτεί λευκό βιβλίο κρυπτοστοιχείων και αν οι υπηρεσίες της απαιτούν άδεια παρόχου υπηρεσιών κρυπτοστοιχείων. Επιπλέον, η κτήση της μάρκας δεν μεταβιβάζει το πνευματικό δικαίωμα στο υποκείμενο έργο και η άδεια εκμετάλλευσης απαιτεί έγγραφο τύπο.

Λέξεις-κλειδιά: MiCA, κρυπτοστοιχεία, NFT, μη αντικαταστατά κρυπτοστοιχεία, λευκό βιβλίο κρυπτοστοιχείων, πνευματική ιδιοκτησία

The NFT Exclusion under MiCA: Non-Fungibility as a Substance Test for Crypto-Asset Issuers

Abstract

Regulation (EU) 2023/1114 on markets in crypto-assets (MiCA) does not apply to crypto-assets that are unique and not fungible with other crypto-assets. Under Recital 11, competent authorities should adopt a substance over form approach, whereby the features of the crypto-asset in question determine its classification. The question examined is which commercial configurations of non-fungible tokens (NFTs) pass that test and which points the text leaves open. The analysis rests on Article 2 and Recitals 10 and 11 of the Regulation, on the guidelines of the European Securities and Markets Authority (ESMA) and on Greek copyright law. The present author argues that the commercially typical configurations, namely issuance in a large series or collection, fractional parts and tokens with quasi-financial features, fall outside the exclusion as a rule. The broader concept of fungibility remains open, since the ESMA guidelines are not intended to provide clarity on it. For a business issuing NFTs, the classification determines whether an offer to the public requires a crypto-asset white paper and whether its services require authorisation as a crypto-asset service provider. Separately, acquiring the token does not transfer the copyright in the underlying work, and under Greek law a licence to exploit the work must be made in writing.

Keywords: Markets in Crypto-Assets Regulation (MiCA), crypto-assets, non-fungible tokens, substance over form approach, crypto-asset white paper, crypto-asset service providers, copyright

Εισαγωγή

Πολλοί από τους συμμετέχοντες στη σχετική διαβούλευση της Ευρωπαϊκής Αρχής Κινητών Αξιών και Αγορών (ESMA) επισήμαναν ότι υπό την ονομασία NFT (μη αντικαταστατές μάρκες) κυκλοφορεί ευρύ

φάσμα στοιχείων, από ψηφιακά έργα τέχνης έως αντικείμενα παιχνιδιών, γεγονός που δυσχεραίνει την κατάταξή τους.¹

Ο Κανονισμός (ΕΕ) 2023/1114 για τις αγορές κρυπτοστοιχείων (MiCA) εφαρμόζεται από τις 30 Δεκεμβρίου 2024. Θεσπίζει ενιαίες απαιτήσεις για τη δημόσια προσφορά και την εισαγωγή προς διαπραγμάτευση κρυπτοστοιχείων, καθώς και απαιτήσεις για τους παρόχους υπηρεσιών κρυπτοστοιχείων. Δεν εφαρμόζεται σε κρυπτοστοιχεία «που είναι μοναδικά και μη εναλλάξιμα με άλλα κρυπτοστοιχεία».² Κατά μία άποψη, πέρα από τα κλασματικά μέρη και τις σειρές με το ίδιο υποκείμενο περιεχόμενο, τα NFT μένουν εκτός της ρύθμισης των αγορών κρυπτοστοιχείων.³ Στη διαβούλευση της ESMA ορισμένοι συμμετέχοντες υποστήριξαν ότι οι κατευθυντήριες γραμμές υπερβαίνουν την εντολή της, επικαλούμενοι τη βούληση του ενωσιακού νομοθέτη να εξαιρέσει τα NFT από τον MiCA, ιδίως τα ψηφιακά έργα τέχνης και τα συλλεκτικά αντικείμενα.⁴

Το άρθρο 2 παράγραφος 3 περιορίζεται στη διατύπωση της εξαίρεσης. Το περιεχόμενο της εξειδικεύεται στην αιτιολογική σκέψη 11, η οποία θέτει έλεγχο ουσίας. Το ερώτημα που εξετάζεται είναι ποιες εμπορικές μορφές των NFT περνούν αυτόν τον έλεγχο και ποια σημεία αφήνει ανοιχτά το κείμενο.

Ο υπογράφων υποστηρίζει ότι οι εμπορικά τυπικές μορφές, δηλαδή η έκδοση σε σειρά, τα κλασματικά μέρη και οι μάρκες με οιονεί χρηματοπιστωτικά χαρακτηριστικά, εκφεύγουν, κατά κανόνα, της εξαίρεσης. Ανοιχτή παραμένει η ευρύτερη έννοια του αντικαταστατού χαρακτήρα, την οποία οι κατευθυντήριες γραμμές της ESMA δεν αποσκοπούν να αποσαφηνίσουν. Αυτοτελής είναι η διάσταση των πνευματικών δικαιωμάτων, η οποία ισχύει ανεξάρτητα από την υπαγωγή στον MiCA.

I. Το ρυθμιστικό υπόβαθρο και το γράμμα της εξαίρεσης

Ο MiCA εφαρμόζεται σε όσους δραστηριοποιούνται στην έκδοση, στη δημόσια προσφορά και στην εισαγωγή προς διαπραγμάτευση κρυπτοστοιχείων ή παρέχουν υπηρεσίες σχετικές με κρυπτοστοιχεία στην Ένωση. Κρυπτοστοιχείο είναι η «ψηφιακή αναπαράσταση αξίας ή δικαιώματος που μπορεί να μεταβιβαστεί και να αποθηκευτεί ηλεκτρονικά, με χρήση τεχνολογίας καταμεμημένου καθολικού ή παρόμοιας τεχνολογίας».⁵ Ο ορισμός καλύπτει κατ' αρχήν και τις μάρκες που στην αγορά ονομάζονται NFT.

Σε εθνικό επίπεδο, ο Ν 5193/2025 λαμβάνει μέτρα εφαρμογής του MiCA, με τον ορισμό των αρμόδιων αρχών και των εξουσιών τους και με διατάξεις για την επιβολή διοικητικών μέτρων και κυρώσεων.⁶

Η εξαίρεση των μοναδικών και μη εναλλάξιμων κρυπτοστοιχείων εδράζεται στο άρθρο 2 παράγραφος 3. Παράλληλη εξαίρεση θεσπίζει το άρθρο 2 παράγραφος 4 στοιχείο α' για τα κρυπτοστοιχεία που συνιστούν χρηματοπιστωτικά μέσα κατά την Οδηγία για τις αγορές χρηματοπιστωτικών μέσων.⁷ Κατά την αιτιολογική σκέψη 11, η εξαίρεση των μοναδικών και μη αντικαταστατών κρυπτοστοιχείων «δεν θίγει τον χαρακτηρισμό» τους ως χρηματοπιστωτικών μέσων. Κατά την ESMA, τα NFT που πληρούν τα κριτήρια των χρηματοπιστωτικών μέσων υπόκεινται στην Οδηγία MiFID II.⁸

¹ ESMA, Final Report on the Guidelines on the conditions and criteria for the qualification of crypto-assets as financial instruments (ESMA75453128700-1323, 17 Δεκεμβρίου 2024) παρ. 57 https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2024-12/ESMA75453128700-1323_Final_Report_Guidelines_on_the_conditions_and_criteria_for_the_qualification_of_CAs_as_FIs.pdf προσελάστηκε 30 Σεπτεμβρίου 2026.

² Κανονισμός (ΕΕ) 2023/1114 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 31ης Μαΐου 2023 για τις αγορές κρυπτοστοιχείων (MiCA) [2023] ΕΕ L 150/40, αρ. 149 παρ. 2 (οι τίτλοι III και IV εφαρμόζονται από τις 30 Ιουνίου 2024, αρ. 149 παρ. 3), αρ. 1 παρ. 1 και αρ. 2 παρ. 3.

³ βλ. Carbajo Cascón F, 'The Non-Financial Crypto-Asset Market: Copyright in Art Non-Fungible Tokens' σε Pastor Sempere C (επιμ), *Governance and Control of Data and Digital Economy in the European Single Market* (Springer 2025) 395, 397, doi:10.1007/978-3-031-74889-9_17.

⁴ ESMA, Final Report (n 1) παρ. 60.

⁵ αρ. 2 παρ. 1 και αρ. 3 παρ. 1 σημείο 5 Κανονισμού (ΕΕ) 2023/1114.

⁶ αρ. 95 και 96 περ. α' Ν 5193/2025 (ΦΕΚ Α' 56/11.4.2025).

⁷ αρ. 2 παρ. 4 στοιχ. α' και αρ. 3 παρ. 1 σημείο 49 Κανονισμού (ΕΕ) 2023/1114; βλ. Οδηγία 2014/65/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 15ης Μαΐου 2014 για τις αγορές χρηματοπιστωτικών μέσων (MiFID II) [2014] ΕΕ L 173/349.

⁸ αιτιολογική σκέψη 11 Κανονισμού (ΕΕ) 2023/1114; ESMA, Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τις προϋποθέσεις και τα

II. Ο μη αντικαταστατός χαρακτήρας ως έλεγχος ουσίας

Η αιτιολογική σκέψη 10 δικαιολογεί την εξαίρεση με την περιορισμένη χρηματοοικονομική χρήση των μοναδικών κρυπτοστοιχείων. Η αξία τους αποδίδεται στα μοναδικά χαρακτηριστικά κάθε κρυπτοστοιχείου και στη χρησιμότητα που παρέχει στον κάτοχο της μάρκας. Επειδή δεν είναι άμεσα εναλλάξιμα και η σχετική αξία τους δεν μπορεί να εξακριβωθεί μέσω σύγκρισης με υφιστάμενη αγορά ή ισοδύναμο περιουσιακό στοιχείο, περιορίζονται οι κίνδυνοι για τους κατόχους και το χρηματοπιστωτικό σύστημα.⁹

Η αιτιολογική σκέψη 11 εξειδικεύει τον έλεγχο σε επτά προτάσεις.¹⁰ Τα κλασματικά μέρη ενός μοναδικού και μη αντικαταστατού κρυπτοστοιχείου δεν θα πρέπει να θεωρούνται μοναδικά και μη αντικαταστατά. Η έκδοση κρυπτοστοιχείων ως μη αντικαταστατών μαρκών σε μεγάλη σειρά ή συλλογή θα πρέπει να θεωρείται «δείκτης του αντικαταστατού χαρακτήρα τους». Η απόδοση μοναδικού αναγνωριστικού δεν επαρκεί από μόνη της για την κατάταξη του κρυπτοστοιχείου ως μοναδικού και μη αντικαταστατού. Μοναδικά και μη αντικαταστατά θα πρέπει να είναι επίσης τα περιουσιακά στοιχεία ή τα δικαιώματα που αναπαριστώνται. Η εξαίρεση δεν θίγει τον χαρακτηρισμό των κρυπτοστοιχείων αυτών ως χρηματοπιστωτικών μέσων. Ο Κανονισμός θα πρέπει να εφαρμόζεται, επίσης, στα κρυπτοστοιχεία που φαίνεται να είναι μοναδικά και μη αντικαταστατά, αλλά των οποίων τα *de facto* χαρακτηριστικά ή τα χαρακτηριστικά που συνδέονται με τις *de facto* χρήσεις τους θα τα καθιστούσαν αντικαταστατά ή μη μοναδικά. Τέλος, κατά την αξιολόγηση και την κατάταξη οι αρμόδιες αρχές «θα πρέπει να υιοθετούν μια προσέγγιση που προκρίνει την ουσία έναντι των τύπων, στο πλαίσιο της οποίας η κατάταξη καθορίζεται από τα χαρακτηριστικά του εν λόγω κρυπτοστοιχείου και όχι από τον χαρακτηρισμό του από τον εκδότη».

Ο έλεγχος ουσίας είναι επομένως γράμμα του Κανονισμού. Για τα κλασματικά μέρη το κείμενο αποκλείει ρητά την εξαίρεση. Την έκδοση σε μεγάλη σειρά ή συλλογή τη χαρακτηρίζει μόνο δείκτη, ενώ για τις μάρκες με οιονεί χρηματοπιστωτικά χαρακτηριστικά σιωπά. Κατά τη γνώμη του υπογράφοντος, δύο στοιχεία οδηγούν κατά κανόνα εκτός της εξαίρεσης: η έκδοση συλλογής σε σειρά με κοινά χαρακτηριστικά και ταυτόσημη χρησιμότητα για τους κατόχους και η ενσωμάτωση οιονεί χρηματοπιστωτικών χαρακτηριστικών, ανεξάρτητα από το ότι κάθε μονάδα φέρει χωριστό ψηφιακό αναγνωριστικό. Η μάρκα υπάγεται τότε στον MiCA ή, εφόσον συνιστά χρηματοπιστωτικό μέσο, στο καθεστώς της MiFID II.

Τον έλεγχο εξειδικεύουν οι κατευθυντήριες γραμμές της ESMA. Εκδόθηκαν κατά το άρθρο 2 παράγραφος 5 του Κανονισμού για τους σκοπούς της παραγράφου 4 στοιχείο α', δηλαδή για τον χαρακτηρισμό των κρυπτοστοιχείων ως χρηματοπιστωτικών μέσων. Παρέχουν επιπλέον διευκρινίσεις για ορισμένα χαρακτηριστικά των NFT.¹¹ Κατά την Κατευθυντήρια γραμμή 8, για να είναι μοναδικά τα NFT θα πρέπει να θεωρούνται μη υποκαταστάσιμα. Ο χαρακτηρισμός τους δεν θα πρέπει να στηρίζεται αποκλειστικά στις τεχνικές ιδιαιτερότητες, όπως η απόδοση μοναδικού αναγνωριστικού κωδικού. Κρυπτοστοιχείο του οποίου η αποτίμηση απορρέει σε μεγάλο βαθμό από τη συγκρισιμότητά του με άλλα που έχουν ισοδύναμα χαρακτηριστικά δεν θα πρέπει να δικαιολογεί εξαίρεση. Οι εθνικές αρμόδιες αρχές και οι συμμετέχοντες στις χρηματοπιστωτικές αγορές μπορούν να εφαρμόζουν «έλεγχο αλληλεξαρτώμενης αξίας», με παράδειγμα την ύπαρξη κοινής τιμής διαπραγμάτευσης για μια σειρά μαρκών. Τα κλασματοποιημένα NFT δεν θα πρέπει να θεωρούνται αυτομάτως μοναδικά και μη εναλλάξιμα.¹²

Η ESMA διευκρίνισε ότι οι κατευθυντήριες γραμμές δεν αποσκοπούν να αποσαφηνίσουν την ευρύτερη έννοια του αντικαταστατού χαρακτήρα και εστιάζουν στην έννοια της μοναδικότητας, την οποία χαρακτηρίζει σχετικά νέα στον MiCA. Στη διαβούλευση ορισμένοι συμμετέχοντες υποστήριξαν ότι η

κριτήρια που πρέπει να πληρούν τα κρυπτοστοιχεία προκειμένου να θεωρούνται χρηματοπιστωτικά μέσα (ESMA75453128700-1323, 19 Μαρτίου 2025) παρ. 66 https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2025-03/ESMA75453128700-1323_Guidelin es_on_the_conditions_and_criteria_for_the_qualification_of_CAs_as_FIs_EL.pdf προσπελάστηκε 30 Σεπτεμβρίου 2026.

⁹ αιτιολογική σκέψη 10 Κανονισμού (ΕΕ) 2023/1114.

¹⁰ αιτιολογική σκέψη 11 Κανονισμού (ΕΕ) 2023/1114.

¹¹ αρ. 2 παρ. 5 Κανονισμού (ΕΕ) 2023/1114; ESMA, Κατευθυντήριες γραμμές (n 8) παρ. 4.

¹² ESMA, Κατευθυντήριες γραμμές (n 8) παρ. 67, 69, 70 και 72.

ψηφιακή μοναδικότητα δεν ταυτίζεται πάντοτε με τον μη αντικαταστατό χαρακτήρα σε οικονομικούς όρους.¹³ Όσο η ευρύτερη έννοια παραμένει ανοιχτή, η κατάταξη κρίνεται με τα κριτήρια της αιτιολογικής σκέψης 11 και με τις ενδείξεις της Κατευθυντήριας γραμμής 8.

III. Πρακτικές προεκτάσεις

Όταν μια μορφή εμπίπτει στον MiCA ως κρυπτοστοιχείο εκτός μαρκών με αναφορά σε περιουσιακά στοιχεία και μαρκών ηλεκτρονικού χρήματος, εφαρμόζεται ο τίτλος II για τις δημόσιες προσφορές. Ο προσφέρων πρέπει, κατ' αρχήν, να έχει καταρτίσει, κοινοποιήσει και δημοσιεύσει λευκό βιβλίο κρυπτοστοιχείων με το περιεχόμενο του άρθρου 6. Η υποχρέωση αυτή δεν ισχύει, μεταξύ άλλων, για προσφορά προς λιγότερα από 150 φυσικά ή νομικά πρόσωπα ανά κράτος μέλος που ενεργούν για ίδιο λογαριασμό ούτε για προσφορά της οποίας η συνολική αξία στην Ένωση δεν υπερβαίνει το 1.000.000 ευρώ σε διάστημα 12 μηνών από την έναρξή της.¹⁴ Επειδή οι παραπάνω υποχρεώσεις πρέπει να έχουν τηρηθεί πριν από τη δημόσια προσφορά, η κατάταξη της μάρκας γίνεται πριν από την έκδοση.

Όταν η δραστηριότητα συνίσταται σε υπηρεσίες κρυπτοστοιχείων, όπως η λειτουργία πλατφόρμας διαπραγμάτευσης κρυπτοστοιχείων ή η παροχή φύλαξης και διαχείρισης κρυπτοστοιχείων για λογαριασμό πελατών, απαιτείται κατ' αρχήν άδεια παρόχου υπηρεσιών κρυπτοστοιχείων.¹⁵ Για πρόσωπα με καταστατική έδρα στην Ελλάδα, αρμόδια αρχή για τις δημόσιες προσφορές και για τους παρόχους είναι η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς, με εξαίρεση ορισμένες αρμοδιότητες της Τράπεζας της Ελλάδος για τα πιστωτικά ιδρύματα, τα ιδρύματα ηλεκτρονικού χρήματος και τα ιδρύματα πληρωμών. Ο πάροχος που αδειοδοτείται από την Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς λειτουργεί ως ανώνυμη εταιρεία.¹⁶

Η διάσταση των πνευματικών δικαιωμάτων ισχύει ανεξάρτητα από την υπαγωγή στον MiCA. Ο δημιουργός αποκτά με τη δημιουργία του έργου πνευματική ιδιοκτησία, η οποία περιλαμβάνει το περιουσιακό και το ηθικό δικαίωμα και αποκτάται πρωτογενώς χωρίς διατυπώσεις. Το περιουσιακό δικαίωμα δίνει στον δημιουργό την εξουσία να επιτρέπει ή να απαγορεύει τις πράξεις εκμετάλλευσης του έργου.¹⁷ Η μεταβίβαση της μάρκας δεν συνεπάγεται κτήση του πνευματικού δικαιώματος επί του υποκείμενου έργου. Η εμπορική πρακτική της άδειας που ενσωματώνεται στα μεταδεδομένα της μάρκας προσκρούει στον έγγραφο τύπο που απαιτείται για τη μεταβίβαση εξουσιών από το περιουσιακό δικαίωμα και για την άδεια εκμετάλλευσης, με κύρωση την ακυρότητα, την οποία μπορεί να επικαλεστεί μόνο ο δημιουργός.¹⁸ Όταν η άδεια δεν καθορίζει την έκταση και τα μέσα εκμετάλλευσης, θεωρείται ότι αφορά την έκταση και τα μέσα που είναι αναγκαία για την εκπλήρωση του σκοπού της.¹⁹

Όταν ο νόμος ορίζει έγγραφο τύπο, το έγγραφο πρέπει να φέρει την ιδιόχειρη υπογραφή του εκδότη.²⁰ Στην περίπτωση αυτή, για το ηλεκτρονικό έγγραφο απαιτείται εγκεκριμένη ηλεκτρονική υπογραφή ή εγκεκριμένη ηλεκτρονική σφραγίδα. Η εγκεκριμένη ηλεκτρονική υπογραφή έχει νομική ισχύ ισοδύναμη με την ιδιόχειρη υπογραφή.²¹ Ο Κανονισμός eIDAS απαγορεύει την απόρριψη της νομικής ισχύος της ηλεκτρονικής υπογραφής μόνο επειδή δεν πληροί τις απαιτήσεις της εγκεκριμένης, αφήνει όμως στο εθνικό δίκαιο τον καθορισμό του νομικού αποτελέσματος των ηλεκτρονικών υπογραφών.²² Άδεια απλώς ενσωματωμένη στα μεταδεδομένα, χωρίς εγκεκριμένη ηλεκτρονική υπογραφή αποδοτέα στον δικαιούχο, δεν πληροί επομένως τον έγγραφο τύπο. Η παραχώρηση δικαιωμάτων επί του έργου απαιτεί χωριστή έγγραφη άδεια, ανεξάρτητη από τη μάρκα.

¹³ ESMA, Final Report (n 1) παρ. 62 (θέση της ESMA) και 58 (θέση συμμετεχόντων στη διαβούλευση).

¹⁴ αρ. 4 παρ. 1 στοιχ. β' έως δ' και παρ. 2 στοιχ. α' και β' και αρ. 6 Κανονισμού (ΕΕ) 2023/1114.

¹⁵ αρ. 3 παρ. 1 σημείο 16 στοιχ. α' και β' και αρ. 59 παρ. 1 Κανονισμού (ΕΕ) 2023/1114.

¹⁶ αρ. 97 παρ. 2 και 3, 98 και 101 Ν 5193/2025 (n 6).

¹⁷ αρ. 1 παρ. 1, 3 παρ. 1 και 6 Ν 2121/1993 για την πνευματική ιδιοκτησία, τα συγγενικά δικαιώματα και πολιτιστικά θέματα (ΦΕΚ Α' 25/4.3.1993).

¹⁸ αρ. 14 Ν 2121/1993.

¹⁹ αρ. 15 παρ. 4 Ν 2121/1993.

²⁰ αρ. 160 ΑΚ.

²¹ αρ. 16 παρ. 1 εδ. β' Ν 4727/2020 (ΦΕΚ Α' 184/23.9.2020); αρ. 25 παρ. 2 Κανονισμού (ΕΕ) 910/2014 για την ηλεκτρονική ταυτοποίηση και τις υπηρεσίες εμπιστοσύνης (eIDAS) [2014] ΕΕ L 257/73, όπως τροποποιήθηκε με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2024/1183 (ΕΕ L, 2024/1183, 30.4.2024).

²² αρ. 25 παρ. 1 και αιτιολογική σκέψη 49 Κανονισμού (ΕΕ) 910/2014.

Συμπέρασμα

Η εξαίρεση του άρθρου 2 παράγραφος 3 του MiCA υπόκειται στον έλεγχο ουσίας της αιτιολογικής σκέψης 11, τον οποίο η Κατευθυντήρια γραμμή 8 της ESMA εξειδικεύει με ενδείξεις για την υποκαταστασιμότητα, τη συγκρισιμότητα της αξίας και τα κλασματικά μέρη.

Για την επιχείρηση που εκδίδει NFT, η κατάταξη γίνεται κατά περίπτωση και πριν από την έκδοση. Οι σειρές, τα κλασματικά μέρη και οι μάρκες με οιονεί χρηματοπιστωτικά χαρακτηριστικά εκφεύγουν, κατά κανόνα, της εξαίρεσης, με συνακόλουθες υποχρεώσεις λευκού βιβλίου κρυπτοστοιχείων ή άδειας παρόχου υπηρεσιών κρυπτοστοιχείων ή με υπαγωγή στο καθεστώς των χρηματοπιστωτικών μέσων. Τέλος, η άδεια εκμετάλλευσης του υποκείμενου έργου απαιτεί χωριστή έγγραφη συμφωνία.

Η ευρύτερη έννοια του αντικαταστατού χαρακτήρα παραμένει ανοιχτή. Κατά το άρθρο 142 παράγραφος 2 στοιχείο δ', η έκθεση της Επιτροπής σχετικά με τις τελευταίες εξελίξεις όσον αφορά τα κρυπτοστοιχεία περιλαμβάνει αξιολόγηση της κατάλληλης ρυθμιστικής αντιμετώπισης των μοναδικών και μη αντικαταστατών κρυπτοστοιχείων.²³ Στη στοχευμένη διαβούλευση του 2026, της οποίας οι απαντήσεις θα αξιοποιηθούν για την έκθεση που η Επιτροπή οφείλει να υποβάλει κατά τα άρθρα 140 και 142, η Επιτροπή ρωτά ποιες κατηγορίες δυσκολεύουν περισσότερο την κατάταξη στην πράξη, με παράδειγμα τα στοιχεία που διατίθενται ως NFT αλλά εκδίδονται σε σειρές. Ρωτά επίσης αν πρέπει να ρυθμιστούν οι πάροχοι υπηρεσιών σχετικών με NFT.²⁴ Η έκθεση για την εφαρμογή του Κανονισμού υποβάλλεται έως τις 30 Ιουνίου 2027, συνοδευόμενη, εφόσον κριθεί σκόπιμο, από νομοθετική πρόταση.²⁵

Πίνακες αναφορών

Νομοθεσία

Αστικός Κώδικας, αρ. 160.

N 2121/1993 για την πνευματική ιδιοκτησία, τα συγγενικά δικαιώματα και πολιτιστικά θέματα (ΦΕΚ Α' 25/4.3.1993).

N 4727/2020 (ΦΕΚ Α' 184/23.9.2020).

N 5193/2025 (ΦΕΚ Α' 56/11.4.2025).

Οδηγία 2014/65/ΕΕ για τις αγορές χρηματοπιστωτικών μέσων (MiFID II) [2014] ΕΕ L 173/349.

Κανονισμός (ΕΕ) 910/2014 για την ηλεκτρονική ταυτοποίηση και τις υπηρεσίες εμπιστοσύνης (eIDAS) [2014] ΕΕ L 257/73, όπως τροποποιήθηκε με τον Κανονισμό (ΕΕ) 2024/1183 (ΕΕ L, 2024/1183, 30.4.2024).

Κανονισμός (ΕΕ) 2023/1114 για τις αγορές κρυπτοστοιχείων (MiCA) [2023] ΕΕ L 150/40.

Νομολογία

Δεν χρησιμοποιήθηκε νομολογία.

Βιβλιογραφία

Carbajo Cascón F, 'The Non-Financial Crypto-Asset Market: Copyright in Art Non-Fungible Tokens' σε Pastor Sempere C (επιμ), *Governance and Control of Data and Digital Economy in the European Single Market* (Springer 2025) 395-412, doi:10.1007/978-3-031-74889-9_17.

ESMA, Final Report on the Guidelines on the conditions and criteria for the qualification of crypto-assets

²³ αρ. 142 παρ. 2 στοιχ. δ' Κανονισμού (ΕΕ) 2023/1114.

²⁴ Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 'Targeted consultation on the review of Regulation on the Markets in Crypto-Assets (MiCA)' (2026) https://finance.ec.europa.eu/regulation-and-supervision/consultations-0/targeted-consultation-review-mica-regulation_en προσπελάστηκε 30 Σεπτεμβρίου 2026; έγγραφο διαβούλευσης, Ερωτήσεις 7 και 68 https://finance.ec.europa.eu/document/download/62be7015-f066-4fac-b74e-71bacdbcc9f5_en?filename=2026-mica-review-targeted-consultation-document_en.pdf προσπελάστηκε 30 Σεπτεμβρίου 2026.

²⁵ αρ. 140 παρ. 1 Κανονισμού (ΕΕ) 2023/1114.

as financial instruments (ESMA75453128700-1323, 2024) https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2024-12/ESMA75453128700-1323_Final_Report_Guidelines_on_the_conditions_and_criteria_for_the_qualification_of_CAs_as_FIs.pdf.

ESMA, Κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με τις προϋποθέσεις και τα κριτήρια που πρέπει να πληρούν τα κρυπτοστοιχεία προκειμένου να θεωρούνται χρηματοπιστωτικά μέσα (ESMA75453128700-1323, 2025) https://www.esma.europa.eu/sites/default/files/2025-03/ESMA75453128700-1323_Guidelines_on_the_conditions_and_criteria_for_the_qualification_of_CAs_as_FIs_EL.pdf.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, 'Targeted consultation on the review of Regulation on the Markets in Crypto-Assets (MiCA)' (2026) https://finance.ec.europa.eu/regulation-and-supervision/consultations-0/targeted-consultation-review-mica-regulation_en.

Προσωρινή δικαστική προστασία όσο εκκρεμεί η ενδικοφανής προσφυγή: πρόωρη αίτηση αναστολής και ΣτΕ 2734/2022

Γεώργιος Στουραϊτης

Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω, ΜΔΕ Φορολογικού Δικαίου, Νομική Σχολή ΔΠΘ

ORCID: 0009-0008-9175-2158

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23350396>

Προγενέστερη εκδοχή του παρόντος άρθρου δημοσιεύθηκε στον ιστότοπο kstlaw.gr.

Περίληψη

Κατά το αρ. 72 του Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας η πράξη της Φορολογικής Διοίκησης προσβάλλεται κατ' αρχήν με ενδικοφανή προσφυγή ενώπιον της Διεύθυνσης Επίλυσης Διαφορών, η οποία αποφαινεται εντός εκατόν είκοσι ημερών, ενώ το αίτημα αναστολής που υποβάλλεται ταυτόχρονα θεωρείται ότι απορρίφθηκε μετά από τριάντα ημέρες. Ο Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας επιτρέπει την άσκηση της προσφυγής πριν από τη συντέλεση της τεκμαιρόμενης απόρριψης της ενδικοφανούς, χωρίς να ρυθμίζει την αίτηση αναστολής που τη συνοδεύει. Με βάση τη νομολογία των διοικητικών εφετείων, την ΣτΕ 2734/2022 και την ΠΟΛ 1064/2017 εξετάζεται πότε η αίτηση αυτή είναι παραδεκτή. Η θέση των εφετείων που την αποκλείει στηρίχθηκε στην επάρκεια της ανακοπής, την οποία η ΣτΕ 2734/2022 δεν δέχθηκε ως προσωρινή προστασία κατά του ίδιου του τίτλου. Ο υπογράφων υποστηρίζει ότι η αίτηση είναι παραδεκτή όταν, κατά τη συζήτησή της, έχει απορριφθεί ρητά ή σιωπηρά το αίτημα αναστολής ενώπιον της Διεύθυνσης, αφού από τότε η Διοίκηση θεωρεί απαιτητό το σύνολο του αμφισβητούμενου ποσού. Για τις επιχειρήσεις, το αίτημα αναστολής και ο χρόνος συζήτησης της δικαστικής αίτησης κρίνουν αν θα υπάρξει προσωρινή δικαστική προστασία πριν από την απόφαση επί της ενδικοφανούς.

Λέξεις-κλειδιά: φορολογική διαδικασία, ενδικοφανής προσφυγή, αρ. 72 ΚΦΔ, αίτηση αναστολής, αρ. 63 παρ. 5 ΚΔΔ, ΣτΕ 2734/2022

Interim judicial protection pending a tax administrative appeal in Greece: premature applications for suspension after Council of State judgment 2734/2022

Abstract

Under Article 72 of the Greek Tax Procedure Code, an act of the Independent Authority for Public Revenue (IAPR) must in principle first be challenged by an Administrative Appeal before the Complaints Settlement Directorate (Dispute Resolution Directorate), which has 120 days to decide, while a request for suspension lodged together with the appeal is deemed rejected after 30 days. The Code of Administrative Procedure allows an action to be brought before the appeal is deemed rejected, but does not regulate the application for suspension that accompanies such a premature action. Drawing on the case law of the administrative courts of appeal, Council of State judgment 2734/2022 and IAPR decision ΠΟΛ 1064/2017, this article examines when that application is admissible. The appellate position that excludes it relied on the adequacy of the objection against enforcement acts, which judgment 2734/2022 did not accept as interim protection against the underlying title. The present author argues that the application is admissible where, at the time of its hearing, the request for suspension lodged with the Directorate has been rejected expressly or tacitly, since from that point the tax administration treats the full disputed amount as payable. For businesses, the request for suspension and the hearing date of the court application determine whether interim judicial protection is available before the Directorate decides on the appeal.

Keywords: Greek tax procedure, administrative appeal, Complaints Settlement Directorate, suspension of enforcement, interim judicial protection, deemed rejection, Council of State, Independent Authority for Public Revenue

Εισαγωγή

Σύμφωνα με το αρ. 72 παρ. 1 και 8 ΚΦΔ (Ν 5104/2024), κάθε πράξη της Φορολογικής Διοίκησης προσβάλλεται κατ' αρχήν με ενδικοφανή προσφυγή ενώπιον της Διεύθυνσης Επίλυσης Διαφορών (ΔΕΔ), ενώ προσφυγή στο διοικητικό δικαστήριο απευθείας κατά της πράξης είναι απαράδεκτη. Η ΔΕΔ οφείλει να αποφανθεί εντός εκατόν είκοσι ημερών από την υποβολή της ενδικοφανούς προσφυγής, κατά τη διάρκεια των οποίων η υποχρέωση καταβολής αναστέλλεται εκ του νόμου μόνο για το ήμισυ του αμφισβητούμενου ποσού και υπό την προϋπόθεση ότι έχει καταβληθεί το έτερο ήμισυ.¹ Η αναστολή του συνόλου εξαρτάται από τη ΔΕΔ, ενώπιον της οποίας το σχετικό αίτημα υποβάλλεται ταυτόχρονα με την ενδικοφανή προσφυγή, ενώ η ρητή ή σιωπηρή απόρριψή του δεν προσβάλλεται αυτοτελώς, καθόσον, όπως έκρινε το Συμβούλιο της Επικρατείας, «δεν επάγεται για τον αιτούντα αυτοτελείς βλαπτικές έννομες συνέπειες».²

Ο Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας (ΚΔΔ) επιτρέπει την άσκηση της προσφυγής και πριν από τη συντέλεση της τεκμαιρόμενης απόρριψης της ενδικοφανούς, εφόσον η συντέλεση αυτή έχει επέλθει κατά την πρώτη συζήτηση.³ Ωστόσο, η διάταξη δεν ρυθμίζει την αίτηση αναστολής που συνοδεύει την πρόωγη προσφυγή, ενώ τα διοικητικά εφετεία έχουν δώσει τρεις διαφορετικές απαντήσεις. Το ερώτημα του παρόντος άρθρου είναι πότε η αίτηση αναστολής είναι παραδεκτή, μετά και την ΣτΕ 2734/2022, η οποία έκρινε ότι η ανακοπή δεν παρέχει προσωρινή προστασία κατά του ίδιου του τίτλου.

Ο υπογράφων υποστηρίζει ότι η αίτηση είναι παραδεκτή όταν, κατά τη συζήτησή της, έχει απορριφθεί ρητά ή σιωπηρά το αίτημα αναστολής που υποβλήθηκε ενώπιον της ΔΕΔ, αφού από το σημείο αυτό η Διοίκηση θεωρεί απαιτητό το σύνολο του αμφισβητούμενου ποσού.

I. Το νομοθετικό πλαίσιο

A. Η αναστολή στο στάδιο της διοικητικής (ενδικοφανούς) προσφυγής

Ο υπόχρεος μπορεί να υποβάλει ενώπιον της ΔΕΔ αίτημα αναστολής της καταβολής ταυτόχρονα με την ενδικοφανή προσφυγή, το οποίο θεωρείται ότι απορρίφθηκε αν η ΔΕΔ δεν αποφανθεί εντός τριάντα ημερών.⁴ Περαιτέρω, ο Ν 5104/2024 διέκρινε τους λόγους αναστολής. Κατά το αρ. 63 παρ. 4 του προηγούμενου Κώδικα Φορολογικής Διαδικασίας η ΔΕΔ ανέστειλε την πληρωμή «μόνο στην περίπτωση κατά την οποία η πληρωμή θα είχε ως συνέπεια ανεπανόρθωτη βλάβη για τον υπόχρεο»,⁵ ενώ κατά το αρ. 72 παρ. 4 του ισχύοντος Κώδικα αναστέλλει «α) αν η πληρωμή θα είχε ως συνέπεια ανεπανόρθωτη βλάβη για τον υπόχρεο, β) αν πιθανολογεί την ευδοκίμηση της ενδικοφανούς προσφυγής». Η ΔΕΔ σταθμίζει έτσι, ήδη από το στάδιο της αναστολής, τις πιθανότητες ευδοκίμησης της ενδικοφανούς.

Τα σχετικά με την είσπραξη ρυθμίζει η ΠΟΛ 1064/2017, η οποία εξακολουθεί να ισχύει και υπό τον Ν 5104/2024.⁶ Όσο εκκρεμεί το αίτημα αναστολής, «δεν επιδιώκεται η είσπραξη του συνόλου του αμφισβητούμενου ποσού», ενώ με την απόρριψή του, ρητή ή σιωπηρή, «το σύνολο του αμφισβητούμενου ποσού είναι απαιτητό».⁷ Συνεπώς, ενώ η αναμονή απόφασης επί της ενδικοφανούς προσφυγής διαρκεί έως εκατόν είκοσι ημέρες, η είσπραξη του συνόλου δεν επιδιώκεται, όσο εκκρεμεί το αίτημα αναστολής, για διάστημα έως τριάντα ημερών.

B. Η αναστολή στο δικαστικό στάδιο

Κατά το αρ. 200 ΚΔΔ η δικαστική αναστολή χορηγείται «εφόσον στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν έχει χορηγηθεί αναστολή από την αρμόδια διοικητική αρχή». Η αίτηση κατατίθεται στο δικαστήριο όπου εκκρεμεί η προσφυγή, ενώ με αυτήν ή αυτοτελώς μπορεί να ζητηθεί προσωρινή διαταγή, η οποία

¹ αρ. 72 παρ. 3 και 5 ΚΦΔ (Ν 5104/2024).

² ΣτΕ 2183/2016, σκ. 3.

³ αρ. 63 παρ. 3-5 ΚΔΔ.

⁴ αρ. 72 παρ. 4 ΚΦΔ (Ν 5104/2024).

⁵ αρ. 63 παρ. 4 ΚΦΔ (Ν 4174/2013, όπως κωδικοποιήθηκε με τον Ν 4987/2022).

⁶ ΠΟΛ 1064/2017 (ΦΕΚ Β' 1440/27.4.2017); αρ. 84 παρ. 4 ΚΦΔ (Ν 5104/2024).

⁷ ΠΟΛ 1064/2017 (n 6), αρ. 7 παρ. 1, 3 και 4.

ισχύει έως την έκδοση απόφασης επί της αίτησης.⁸ Το αρ. 63 παρ. 5 ΚΔΔ ορίζει ότι η προσφυγή «ασκείται παραδεκτώς και πριν από τη συντέλεση της παράλειψης ή της τεκμαιρόμενης απόρριψης της ενδικοφανούς προσφυγής, εφόσον όμως η συντέλεση αυτή έχει επέλθει κατά την πρώτη συζήτηση του ενδίκου βοηθήματος της προσφυγής». Για την αίτηση αναστολής που συνοδεύει την προσφυγή αυτή ο ΚΔΔ δεν περιέχει αντίστοιχη ρύθμιση.

II. Η πρόωρη αίτηση αναστολής στη νομολογία

A. Οι θέσεις των διοικητικών εφετείων

Κατά την πρώτη θέση, την οποία διατύπωσε το Διοικητικό Εφετείο Αθηνών σε συμβούλιο με τις αποφάσεις 60/2019 και 61/2019, η άσκηση της προσφυγής πριν από τη συντέλεση της τεκμαιρόμενης απόρριψης δεν την καθιστά προδήλως απαράδεκτη και, κατ' επέκταση, δεν καθιστά απορριπτέα την αίτηση αναστολής, «εφόσον πιθανολογείται ότι η συντέλεση αυτή θα έχει επέλθει κατά την πρώτη συζήτηση του ενδίκου βοηθήματος της προσφυγής».⁹ Υπό την αντίθετη εκδοχή η αιτούσα θα στερούνταν «την παροχή έγκαιρης και αποτελεσματικής προσωρινής δικαστικής προστασίας», ενώ το αίτημά της για αναστολή είχε ήδη απορριφθεί σιωπηρά και η φορολογική διοίκηση είχε προβεί σε κατάσχεση εις χείρας τράπεζας. Η σιωπηρή απόρριψη του αιτήματος αναστολής εντάσσεται έτσι στην αιτιολογία της ανάγκης για προσωρινή προστασία, χωρίς να ανάγεται ρητά σε προϋπόθεση του παραδεκτού.

Κατά τη δεύτερη θέση το παραδεκτό κρίνεται στον χρόνο εκδίκασης της ίδιας της αίτησης. Το Διοικητικό Εφετείο Θεσσαλονίκης απέρριψε ως απαράδεκτη αίτηση που «ασκήθηκε προώρως», επειδή η προθεσμία των εκατόν είκοσι ημερών για την απόφαση της ΔΕΔ «δεν είχε εκπνεύσει ούτε κατά το χρόνο της εκδίκασης της αίτησης».¹⁰ Η ενδικοφανής προσφυγή είχε ασκηθεί στις 28.9.2021 και η αίτηση εκδικάστηκε στις 15.12.2021, ενώ η απόφαση δεν αναφέρει αν είχε υποβληθεί αίτημα αναστολής ενώπιον της ΔΕΔ.

Κατά την τρίτη θέση η αίτηση αποκλείεται όσο εκκρεμεί η ενδικοφανής διαδικασία. Με την απόφαση 12/2020 το Διοικητικό Εφετείο Αθηνών έκρινε ότι «από το νόμο δεν επιτρέπεται η άσκηση αίτησης αναστολής στο Δικαστήριο κατά την παρούσα διαδικασία, που εκκρεμεί η εξέταση της υπόθεσης στη διοίκηση», με αιτιολογία που καταλαμβάνει την αίτηση ανεξάρτητα από την υποβολή αιτήματος αναστολής ενώπιον της ΔΕΔ.¹¹ Την ίδια λύση είχε δώσει η απόφαση 37/2016 του ίδιου δικαστηρίου, η οποία έκρινε το παραδεκτό στον χρόνο άσκησης της αίτησης και την απέρριψε κατά το κεφάλαιο που στρεφόταν κατά της τεκμαιρόμενης απόρριψης της ενδικοφανούς «ως στρεφόμενη κατά ανύπαρκτης Διοικητικής Πράξης».¹²

Η ΔΕΦΑθ 12/2020 στήριξε την κρίση της στη ΣτΕ 2183/2016. Η συγκεκριμένη απόφαση έκρινε ότι το δικαίωμα δικαστικής προστασίας δεν θίγεται από τη μη εκτελεστότητα της απόρριψης του αιτήματος αναστολής, αφού, αν μέχρι την απόφαση της Διοίκησης κινηθεί η διαδικασία διοικητικής εκτέλεσης, ο φορολογούμενος δικαιούται να ασκήσει ανακοπή και αίτηση αναστολής εκτέλεσης.¹³

B. Η ΣτΕ 2734/2022

Η ΣτΕ 2734/2022 εκδόθηκε από την επταμελή σύνθεση του Στ' Τμήματος επί προδικαστικού ερωτήματος του Διοικητικού Πρωτοδικείου Αθηνών κατά το αρ. 1 παρ. 2 Ν 3900/2010, στο πλαίσιο ανακοπής αλληλεγγύως υπόχρεου κατά ατομικής ειδοποίησης.¹⁴ Κατά την κρίση της πλειοψηφίας, η άσκηση ενδικοφανούς προσφυγής αναστέλλει την υποχρέωση καταβολής μόνο για το 50% της οφειλής, οπότε για το υπόλοιπο 50% το Δημόσιο μπορεί νομίμως να κοινοποιήσει ατομική ειδοποίηση. «Δεν μπορεί

⁸ αρ. 203 παρ. 2 και 204 παρ. 3 ΚΔΔ.

⁹ ΔΕΦΑθ 60/2019 (σε συμβούλιο), σκ. 3; ομοίως ΔΕΦΑθ 61/2019 (σε συμβούλιο), σκ. 3.

¹⁰ ΔΕΦΘεσ Ν 4/2022 (σε συμβούλιο), σκ. 5.

¹¹ ΔΕΦΑθ 12/2020 (σε συμβούλιο), σκ. 5.

¹² ΔΕΦΑθ 37/2016 (σε συμβούλιο), σκ. 2.

¹³ ΣτΕ 2183/2016 (ν 2), σκ. 3; ΔΕΦΑθ 12/2020 (ν 11), σκ. 5.

¹⁴ ΣτΕ 2734/2022 (επταμελής σύνθεση), σκ. 1.

όμως να προχωρήσει περαιτέρω στην λήψη οιουδήποτε μέτρου εκτέλεσεως μέχρις ότου ολοκληρωθεί η ενδικοφανής διαδικασία» και είτε παρέλθει άπρακτη η προθεσμία άσκησης προσφυγής, είτε ασκηθεί προσφυγή χωρίς αίτηση αναστολής, είτε απορριφθεί η αίτηση από τον διοικητικό δικαστή. Υπό την αντίθετη εκδοχή ο οφειλέτης θα πληττόταν από μέτρα εκτέλεσης χωρίς «προηγούμενη προσήκουσα και αποτελεσματική προσωρινή δικαστική προστασία κατά αυτού τούτου του νομίμου τίτλου», την οποία δεν παρέχει η ανακοπή, αφού αντικείμενο της δίκης της ανακοπής είναι «αποκλειστικά και μόνο ελαττώματα περί την εκτέλεση».¹⁵ Η γνώμη της μειοψηφίας στηρίχθηκε, μεταξύ άλλων, στη ΣτΕ 2183/2016, ενώ την κρίση της πλειοψηφίας ακολουθούν τα διοικητικά πρωτοδικεία.¹⁶

Η απόφαση αφαιρεί το έρεισμα της τρίτης θέσης, η οποία θεώρησε επαρκή για το διάστημα έως την απόφαση της ΔΕΔ την προστασία που παρέχουν το αίτημα αναστολής ενώπιον της ΔΕΔ και η ανακοπή. Η ίδια απόφαση συνδέει εξάλλου τη νομιμότητα των μέτρων εκτέλεσης με την άσκηση και την κρίση της δικαστικής αίτησης αναστολής.

Ωστόσο, η θέση της Διοίκησης για την είσπραξη δεν έχει προσαρμοστεί στη νομολογία του ΣτΕ. Η ΠΟΛ 1064/2017 εξακολουθεί να θεωρεί απαιτητό το σύνολο του αμφισβητούμενου ποσού από την απόρριψη του αιτήματος αναστολής, ενώ τα διοικητικά πρωτοδικεία κρίνουν νόμιμη την ατομική ειδοποίηση για το σύνολο, όταν ο υπόχρεος ούτε κατέβαλε το ήμισυ ούτε υπέβαλε αίτημα αναστολής ενώπιον της ΔΕΔ.¹⁷ Αντίθετα, το Διοικητικό Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης ακύρωσε ατομική ειδοποίηση για το σύνολο που εκδόθηκε όσο εκκρεμούσε η προθεσμία των τριάντα ημερών για την κρίση του αιτήματος.¹⁸

Γ. Το κριτήριο του παραδεκτού

Κατά τη γνώμη του υπογράφοντος, η αίτηση αναστολής που συνοδεύει πρόωρη προσφυγή είναι παραδεκτή όταν, κατά τη συζήτησή της, έχει απορριφθεί ρητά ή σιωπηρά το αίτημα αναστολής που υποβλήθηκε ενώπιον της ΔΕΔ. Το κριτήριο στηρίζεται σε τρία στοιχεία. Πρώτον, κατά το αρ. 200 ΚΔΔ η δικαστική αναστολή προϋποθέτει ότι δεν έχει χορηγηθεί αναστολή από τη Διοίκηση. Αν και η διάταξη δεν αποκλείει κατά το γράμμα της την αίτηση όσο εκκρεμεί το αίτημα, από αυτήν προκύπτει ο επικουρικός χαρακτήρας της δικαστικής αναστολής έναντι της διοικητικής, με τον οποίο δεν συμβιβάζεται δικαστική κρίση που προλαμβάνει εκκρεμή διοικητική κρίση για την ίδια αναστολή, ιδίως αφού η ΔΕΔ σταθμίζει πλέον και την πιθανολογούμενη ευδοκίμηση της ενδικοφανούς. Δεύτερον, από την απόρριψη του αιτήματος το σύνολο του ποσού είναι απαιτητό κατά την ΠΟΛ 1064/2017 και η ατομική ειδοποίηση νόμιμη, οπότε η μόνη προστασία κατά του τίτλου που απομένει είναι η δικαστική. Τρίτον, το αρ. 63 παρ. 5 ΚΔΔ κρίνει το παραδεκτό της προσφυγής στον χρόνο της συζήτησης, όπως και η Επιτροπή Αναστολών του ΣτΕ, όταν, σε διαφορές στις οποίες εφαρμόζεται το δίκαιο των δημοσίων συμβάσεων, η αίτηση ασκείται πριν από τη σιωπηρή απόρριψη της προδικαστικής προσφυγής.¹⁹

Μπορεί να αντιταχθεί ότι μετά την ΣτΕ 2734/2022 η πρόωρη αίτηση περιττεύει, αφού η Διοίκηση δεν επιτρέπεται να λάβει μέτρο εκτέλεσης όσο εκκρεμεί η ενδικοφανής διαδικασία. Αν και η απαγόρευση αυτή διατυπώθηκε από την επταμελή σύνθεση του ΣτΕ επί προδικαστικού ερωτήματος, δεν έχει αποτυπωθεί στη διοικητική ρύθμιση της είσπραξης. Μέτρο εκτέλεσης ελέγχεται μόνον εκ των υστέρων με ανακοπή, ακόμη κι αν λαμβάνεται παρά την αντίθετη νομολογία του Ανωτάτου Ακυρωτικού, ενώ η αίτηση αναστολής με αίτημα προσωρινής διαταγής επιτρέπει στο δικαστήριο να προλάβει το δυσμενές μέτρο.

Με το κριτήριο αυτό συμβιβάζονται οι ΔΕφΑθ 60/2019 και 61/2019, ενώ η ΔΕφΘεσ Ν 4/2022 αντιτίθεται σε αυτό, αφού απαίτησε τη συντέλεση της τεκμαιρόμενης απόρριψης της ενδικοφανούς έως την εκδίκαση της αίτησης. Αντίθετο είναι και το σκεπτικό της ΔΕφΑθ 12/2020, η οποία συμπίπτει με το κριτήριο μόνο ως προς το αποτέλεσμα, καθώς από την εξιστόρηση της υπόθεσης δεν προκύπτει ότι υποβλήθηκε αίτημα

¹⁵ΣτΕ 2734/2022 (ν 14), σκ. 5.

¹⁶ΣτΕ 2734/2022 (ν 14), σκ. 5 (γνώμη μειοψηφίας); βλ. λ.χ. ΔΠρΘεσ 4380/2024, σκ. 5; ΔΠρΑθ 153/2025, σκ. 5.

¹⁷ΔΠρΑθ 153/2025 (ν 16), σκ. 8; ΔΠρΘεσ 636/2025, σκ. 10.

¹⁸ΔΠρΘεσ 4380/2024 (ν 16), σκ. 8.

¹⁹ΣτΕ ΕπΑναστ 171/2017, σκ. 3; ΣτΕ ΕπΑναστ 12/2018, σκ. 8.

αναστολής ενώπιον της ΔΕΔ.²⁰

III. Δικονομικοί κίνδυνοι της πρόωρης αίτησης αναστολής

Πριν από την έναρξη της εκτέλεσης το ένδικο βοήθημα κατά του τίτλου είναι η προσφυγή, πρόωρη ή μη, με αίτηση αναστολής και αίτημα προσωρινής διαταγής, ενώ η ανακοπή στρέφεται κατά της ατομικής ειδοποίησης και των πράξεων εκτέλεσης και ελέγχει μόνο ελαττώματα περί την εκτέλεση.²¹ Ο κύριος κίνδυνος της πρόωρης αίτησης συνδέεται με τον χρόνο κρίσης του παραδεκτού. Είτε ακολουθηθεί το προτεινόμενο κριτήριο είτε η αυστηρότερη θέση της ΔΕφΘεσ Ν 4/2022, το παραδεκτό κρίνεται κατά τη συζήτηση της αίτησης, η ημερομηνία της οποίας δεν εξαρτάται από τον αιτούντα. Στην υπόθεση της ΔΕφΘεσ Ν 4/2022 η αίτηση εκδικάστηκε εβδομήντα οκτώ ημέρες μετά την άσκηση της ενδικοφανούς, πριν από τη συμπλήρωση των εκατόν είκοσι ημερών. Η εκτίμηση του χρόνου συζήτησης κατά τους χρόνους του αρμόδιου δικαστηρίου αποτελεί επομένως στοιχείο της κρίσης για το παραδεκτό της αίτησης.

Η απόρριψη της αίτησης ως απαράδεκτης επιφέρει κατάπτωση του παραβόλου.²² Επιπλέον, κατά το αρ. 203 παρ. 6 ΚΔΔ, «Δεύτερη αίτηση κατά της ίδιας πράξης είναι απαράδεκτη, εκτός αν ο αιτών έχει ήδη υποβάλει παραίτηση από την πρώτη». Η διάταξη δεν διακρίνει ανάλογα με τον λόγο απόρριψης της πρώτης αίτησης. Θα μπορούσε πάντως να υποστηριχθεί ότι η νέα αίτηση που ασκείται μετά τη συντέλεση της τεκμαιρόμενης απόρριψης δεν στρέφεται κατά της ίδιας πράξης με την πρόωρη αίτηση, την οποία η ΔΕφΑθ 37/2016 έκρινε στρεφόμενη κατά ανύπαρκτης πράξης. Νομολογία για το ζήτημα δεν εντοπίστηκε.

Τους κινδύνους αυτούς δεν εξουδετερώνει η προσωρινή διαταγή, η οποία καλύπτει το διάστημα έως την έκδοση απόφασης επί της αίτησης. Στις φορολογικές διαφορές, αν παρέλθουν ενενήντα ημέρες από τη χορήγησή της χωρίς να εισαχθεί η αίτηση προς συζήτηση, ο δικαστής επανέρχεται υποχρεωτικά για να κρίνει αν λόγος δημόσιου συμφέροντος επιβάλλει την ανάκλησή της.²³

Τέλος, χωρίς αίτημα αναστολής ενώπιον της ΔΕΔ το προτεινόμενο κριτήριο δεν εφαρμόζεται. Αν ο υπόχρεος ούτε υποβάλει αίτημα ούτε καταβάλει το ήμισυ, το σύνολο του ποσού είναι καταβλητέο εντός της αρχικής προθεσμίας καταβολής και η ατομική ειδοποίηση για το σύνολο εκδίδεται νομίμως,²⁴ ενώ το παραδεκτό της πρόωρης αίτησης εξαρτάται μόνο από τη συντέλεση της τεκμαιρόμενης απόρριψης της ενδικοφανούς.

Συμπέρασμα

Η αίτηση αναστολής που συνοδεύει πρόωρη προσφυγή είναι, κατά τη γνώμη του υπογράφοντος, παραδεκτή όταν το αίτημα αναστολής ενώπιον της ΔΕΔ έχει απορριφθεί ρητά ή σιωπηρά πριν από τη συζήτησή της. Μετά την ΣτΕ 2734/2022 δεν ισχύει η επάρκεια της ανακοπής, στην οποία στηρίχθηκε η θέση που αποκλείει την αίτηση όσο εκκρεμεί η ενδικοφανής διαδικασία, ενώ η ΠΟΛ 1064/2017 εξακολουθεί να καθιστά απαιτητό το σύνολο του αμφισβητούμενου ποσού από την απόρριψη του αιτήματος.

Για τις επιχειρήσεις που αμφισβητούν καταλογισμό φόρου, το αίτημα αναστολής ενώπιον της ΔΕΔ αποτελεί, μετά την προσθήκη του λόγου της πιθανολογούμενης ευδοκίμησης, ουσιαστικό μέσο διοικητικής προστασίας, ενώ κατά το προτεινόμενο κριτήριο είναι και προϋπόθεση του παραδεκτού της πρόωρης δικαστικής αίτησης.

Δεν εντοπίστηκε κρίση του ΣτΕ ευθέως επί του παραδεκτού της πρόωρης αίτησης αναστολής σε φορολογική διαφορά ούτε επί του αν, μετά την απόρριψή της ως απαράδεκτης, χωρεί νέα αίτηση ενώπιον του αρ. 203 παρ. 6 ΚΔΔ. Εξάλλου, με τη ΣτΕ 498/2026 παραπέμφθηκε στην επταμελή σύνθεση το

²⁰ ΔΕφΑθ 12/2020 (n 11), σκ. 4 και 5.

²¹ ΣτΕ 2734/2022 (n 14), σκ. 5; ΔΠρΑθ 153/2025 (n 16), σκ. 9.

²² ΔΕφΘεσ Ν 4/2022 (n 10), σκ. 5; ΔΕφΑθ 12/2020 (n 11), σκ. 6.

²³ αρ. 204 παρ. 3 ΚΔΔ.

²⁴ ΠΟΛ 1064/2017 (n 6), αρ. 5 παρ. 3; ΔΠρΑθ 153/2025 (n 16), σκ. 8; ΔΠρΘεσ 636/2025 (n 17), σκ. 10.

ζήτημα του χρόνου ταμειακής βεβαίωσης ασφαλιστικών εισφορών σε σχέση με τις προθεσμίες της ένστασης, με σκεπτικό που ανατρέχει στη ΣτΕ 2734/2022.²⁵

Η ΣτΕ 2734/2022 τοποθέτησε την προσωρινή προστασία του φορολογούμενου στο στάδιο του τίτλου, ενώ η διοικητική ρύθμιση της είσπραξης δεν την έχει ακολουθήσει.

Πίνακες αναφορών

Νομοθεσία

Ν 2717/1999, Κώδικας Διοικητικής Δικονομίας, αρ. 63, 200, 203 και 204.

Ν 3900/2010, αρ. 1.

Ν 4174/2013, Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας, αρ. 63.

ΠΟΛ 1064/2017 (ΦΕΚ Β' 1440/27.4.2017), αρ. 5 και 7.

Ν 4987/2022, Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας (κωδικοποίηση), αρ. 63.

Ν 5104/2024, Κώδικας Φορολογικής Διαδικασίας, αρ. 72 και 84.

Νομολογία

ΣτΕ 2183/2016.

ΣτΕ ΕπΑναστ 171/2017.

ΣτΕ ΕπΑναστ 12/2018.

ΣτΕ 2734/2022.

ΣτΕ 498/2026.

ΔΕφΑθ 37/2016.

ΔΕφΑθ 60/2019.

ΔΕφΑθ 61/2019.

ΔΕφΑθ 12/2020.

ΔΕφΘεσ Ν 4/2022.

ΔΠρΘεσ 4380/2024.

ΔΠρΑθ 153/2025.

ΔΠρΘεσ 636/2025.

Βιβλιογραφία

Δεν χρησιμοποιήθηκαν δευτερογενείς πηγές.

²⁵ ΣτΕ 498/2026, σκ. 10 και 11.